СЛОВО Просвіти

Без мови немає нації!

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ТИЖНЕВИК

20 (968), 17—23 травня 2018

Вісімнадцятий — це вже історія!

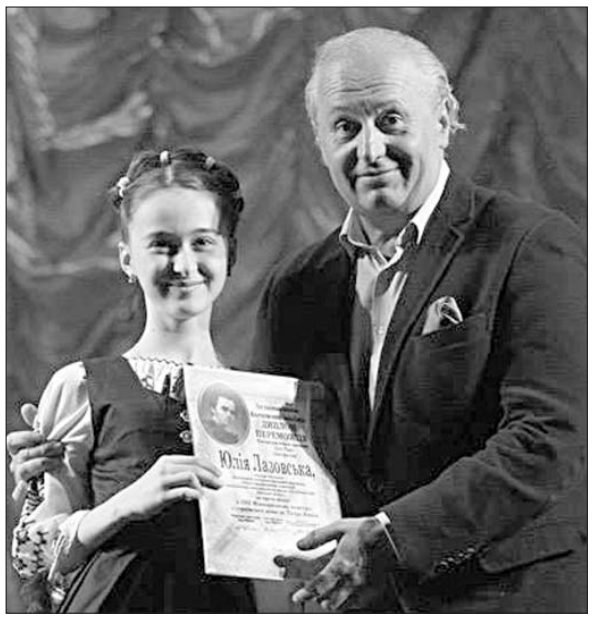

17 травня 2018 року в Національному академічному драматичному театрі ім. Івана Франка відбувається урочисте завершення XVIII Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика (його організатори — Ліга українських меценатів і Міністерство освіти і науки України).

Михайло СЛАБОШПИЦЬКИЙ,
виконавчий директор Ліги українських меценатів:

— Цього дня в столичному театрі імені Івана Франка зустрічаються переможці та призери XVIII Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика, освітяни, народні депутати, вчені, письменники, меценати, артисти, представники ЗМІ, військовики... — всі ті, кого привів сюди високий патріотичний імператив. Ті, для кого українське слово — як Бог. Ті, хто розуміє, що Українська держава — то передовсім Держава Слова, а все решта починається з нього.

Такими подіями ми показуємо і владі, і суспільству, і, зрештою, собі, що є українська солідарність. Що українське слово може примирити навіть політичних опонентів, якщо вони визнають його пріоритетність в ієрархії національних і державних цінностей.

Володимир ЗАГОРІЙ,
президент Ліги українських меценатів:

— Що я хочу сказати сьогодні "іменинникам" — тим, хто показав дуже добрі знання української мови?

Ви на правильному шляху! Українська мова потрібна Українській державі — вже сьогодні ви є яскравим прикладом для національно несвідомих і недовчених, а тому сірих людей, бо рано чи пізно, а такі недоуки зникнуть з владних горизонтів. Ще хочу вам сказати, що завтра-післязавтра і ще далі згодом державна мова буде ще більшим скарбом — і не тільки морально-духовним — а й повновартісним у всіх сенсах, бо ж Україна нарешті стає справді повноцінною національною державою. Як, наприклад, Німеччина, Англія, Франція, Чехія, Польща... Над усе цінуйте знання, розумно використовуйте відведений для навчання час, бо він уже ніколи не повернеться. Вам жити в складну інформаційну епоху, коли найдорожчим капіталом стали інтелект і знання. Без інтелекту й знань ви не створите всіх тих продуктів, котрих вимагає технологічно складна епоха. Зрештою, без інтелекту і знань ви не заробите собі серйозних грошей для життя. Без інтелекту і знань ви залишитеся низькооплачуваними, малокваліфікованими працівниками, яких використовуватимуть хіба що на непрестижних і примітивних роботах.

Мова — це не тільки основа національної гідності, громадянської сміливості й самоповаги людини. Це і яскраве свідчення присутності її нації, її держави на планеті. А того, чию присутність найвиразніше відчутно, завжди поважають найбільше. Отже, повага до України, її майбутнє також значною мірою залежить од вас. Я вірю у ваші щасливі життєві дороги, інакше бути не може. Бо ви розумні й освічені, а завтра будете ще освіченішими. Я хочу звернутися до ваших батьків. Честь і хвала вам за те, що у вас такі діти, які стоятимуть ось тут, на сцені столичного театру і ними захоплюватимуться не тільки їхні ровесники. В них ми бачитимемо завтрашню Україну. Від імені моїх колег, меценатів та всіх організаторів конкурсу дякуємо вам за таких дітей.

Я хочу звернутися до педагогів. Як у письменників їхні творіння — книги, так у вас, навчителів, ваші творіння — учні. Я не вірю в те, що може бути талановитий і самовідданий учитель, у якого немає таких учнів, якими б захоплювалися і які б піднесли авторитет та славу свого вчителя. Я шаную найперше тих учителів, які мають учнів, що здобули висоти знань і прославили своїх навчителів. Таких учителів за важливістю їхньої ролі в суспільстві я вважаю державними діячами. І тут немає жодного перебільшення. Бо саме вчитель веде у світ знань та моральних і соціальних цінностей і майбутніх президентів, і прем'єрів, і міністрів, і всіх тих, хто може стати зразковими громадянами своєї країни.

Насамкінець хочу звернутися до всіх гілок нашої влади: зробімо нарешті освіту та національне виховання одним з пріоритетів всієї національної ідеї.

Я ще раз вітаю нас усіх з цим святковим днем. І я вірю в день завтрашній. У наші перемоги. Слава вам, юні патріоти! Слава вашим учителям! Слава Україні!

Прес-служба Ліги українських меценатів

ШТУЧНІ ГОЛОДОМОРИ В УКРАЇНІ XX СТОЛІТТЯ

2-3

АКАДЕМІК МИКОЛА БІЛЯШІВСЬКИЙ

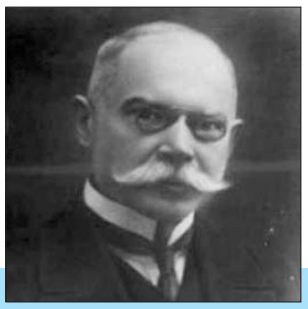

6

ХУДОЖНИК. ФІЛОСОФ. КОБЗАР

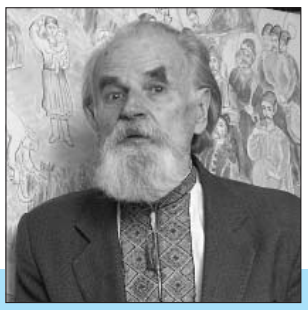

9

ШЕВЧЕНКІАНА

10-13

ЩО НОВЕНЬКОГО В КІНО?

15

“Це був людомор-геноцид українського народу, здійснений правлячим комуно-більшовицьким режимом СРСР”.

Забуттю не підлягає

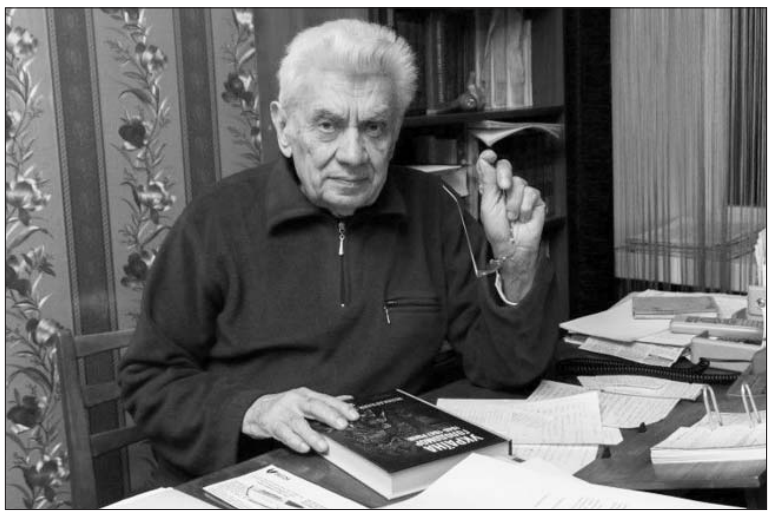

Ім’я волинського просвітянина, письменника, журналіста, громадського діяча, Почесного громадянина Волині і Луцька, народного депутата України першого скликання Андрія Бондарчука нині відоме за межами України. Його ім’я кілька років поспіль не зникає зі сторінок впливових українських видань: тижневика “Слово Просвіти”, газети “День” та ін. І не тому, що удостоєний низки державних і церковних відзнак чи творчих премій, а завдячуючи своїм резонансним публікаціям.

Які ж проблеми порушив й актуалізував Андрій Іванович? Чому вони щемливі для нас і дратівливі для правонаступниці СРСР — путінської Росії? Яким чином вони щоденно нагадують, чий попіл стукає в наші серця?

Володимир СЕМИСТЯГА,
голова Луганського обласного об’єднання ГО ВУТ “Просвіта” ім. Т. Шевченка

Ідеться про найменш досліджений Голодомор 1946—1947 рр. в Україні, повна правда про який досі не достеменна і корелюється псевдонауковими апеляціями до природних катаклізмів. Але вони неспроможні приховати жахливу статистику. Адже впродовж чверті минулого століття (1921—1923, 1932—1933, 1946—1947 рр.) під корінь винищені мільйони селянських родин на багатих українських чорноземах. Це був людомор-геноцид українського народу, здійснений правлячим комуно-більшовицьким режимом СРСР. Нині європейські дослідницькі центри здійснили порівняльний аналіз Голодоморів в Україні з Вірменською трагедією в Оттоманській імперії, Голокостом, учиненим нацистською Німеччиною, злочинами червоних кхмерів у колишній Кампучії тощо. З’ясувалася невипадковість людиновбивства. Більше того: є всі підстави говорити про сплановане винищення конкретних етносів та їхньої мови, культури, духовності, звичаїв і традицій державо правлячою нацією на певній території. Ось чому **всі три Голодомори в Україні — не що інше, як Геноцид,** — сплановане і здійснене народовбивство “братнього” українського народу, який заважав російським більшовикам-імперіалістам втілити в життя “споконвічну мрію” — досягти світового панування.

Торік виповнилося 70 років повоєнної трагедії українського народу — Голодомору 1946—1947 рр. На жаль, на державному рівні так і не ризикнули відзначити цей сумний ювілей, як і роль західняків, які, рятуючи голодуючу Україну та прилеглі райони Росії, здійснили високоморальний подвиг. На думку громадськості, страусина позиція печерських можновладців не тільки засвідчує незнання ними вітчизняної історії, а й не сприяє розвінчанню нав’язаних світові путінською Росією пропагандистських міфів про західняків, як про бандерівських бандитів, патологічних убивць, фашистів тощо. Тож чи не вперше в нашому суспільстві А. І. Бондарчук на високому рівні порушив проблему християнського милосердя своїх земляків, котрі врятували від голодної смерті майже 6 млн осіб. Спільно з Асоціацією дослідників Голодоморів в Україні місцевим науковим інституціям, громадським і церковним об’єднанням, за сприяння Фундації ім. О. Ольжича в США вдалося провести всеукраїнську наукову конференцію та встановити біля Хрестовоздвиженського храму в Луцьку єдиний в Україні пам’ятник християнському милосердю волинян “Уклін ангелу”. Крім того, в київському видавництві “Орієнтир” вийшла укладена ним змістовна праця “Україна. Голодомор 1946—1947 років. Непокараний злочин, забуте добро”, перша презентація якої відбулася у Луцьку.

Її обговорили і за участю столичної просвітянської громадськості, відомих науковців, книговидавців, і автора-укладача. Ініційований Центральним правлінням ГО ВУТ “Просвіта” ім. Т. Шевченка перший захід відбувся в Українському Домі, інші планується провести в музеї Голодомору 1932—1933 рр.

Модератором на заході виступив голова Всеукраїнського просвітянського об’єднання, народний депутат України I—VI скликань Павло Мовчан. Від імені покоління своїх ровесників, чиє дитинство припало на воєнні та перші повоєнні роки, він детально змалював події того трагічного для українського села часу, коли й сам ледве не загинув у фатальні голодні 1946—1947 роки. Щоб уроки історії справді були повчальними, на його думку, потрібно, не дивлячись на етнічну належність, оприлюднити поіменно усіх злочинців — організаторів і виконавців влаштованих Голодоморів — геноцидів в Україні; незалежно від політичних уподобань та кон’юнктури назвати не занижені, а об’єктивно правдиві втрати людності українським суспільством. Ці та інші матеріали треба передати до музею Голодомору 1932—1933 рр. у Києві, щоб про них знав увесь цивілізований світ.

У виступах під час обговорення книжки В. Марочко, Ст. Кульчицький, М. Голомша, В. Семистяга, Г. Філіпчук, О. Скіпальський, Н. Гейко, П. Чернега, А. Зінченко, С. Казусь та ін. порушили широкий спектр актуальних гуманітарних проблем. Серед них: схожість і відмінність штучних голодоморів XX ст. в Україні, стан і доступність джерельної бази для вивчення й озвучення цієї проблематики, співпраця державних інституцій з міжнародною спільнотою з метою визнання голодоморів в Україні актом геноциду радянського комуно-більшовицького режиму, навели численні приклади активного спротиву українського народу геноцидній політиці російсько-радянському тоталітаризму, розкрили геноцидну сутність Голодомору 1946—1947 рр. крізь призму спогадів очевидців та за документами підпілля ОУН, розповіли про рятівну допомогу західноукраїнського населення голодуючим УРСР тощо.

Із виступу Голови партії «ПАТРІОТ» Миколи Голомші про Голодомор 1946—1947 років

Книга “Непокараний злочин, забуте добро” присвячена сумній даті — 70 років голоду, названого істориками “третім радянським”, що відбувся у 1946—1947 роках.

Тема Голодоморів для мене має особливе значення і як для заступника Генерального прокурора, і як для політика, громадського діяча та громадянина.

Вдумайтесь тільки, Україна за роки радянської влади пережила три голоди: 1921—1923, 1932—1933 та 1946—1947 років, які суттєво позначилися на генофонді української нації. Кожне з цих жахливих явищ має свої специфічні відмінності, але поєднує їх одна спільна риса: **державні примусові хлібозаготівлі.**

За те, що я скерував до суду кримінальну справу про визнання Голодомору 1932—1933 рр. геноцидом українського народу, злочинний режим Януковича понизив мене на посаді із заступника Генерального прокурора до військового прокурора Центрального регіону України.

Про Голодомор 1932—1933 років

Довідково: *22 травня 2009 року Головне слідче управління Служби безпеки України порушило кримінальну справу за ознаками злочину, передбаченого частиною 1 статті 442 Кримінального кодексу України за фактом здійснення посадовими особами геноциду в Україні у 1932—1933 роках, від якого загинули мільйони громадян.*

13 січня 2010 року Апеляційний суд міста Києва підтвердив висновки слідчих Служби безпеки України про організацію вчинення в 1932—1933 роках на території УСРР керівництвом більшовицького тоталітарного режиму — геноциду української національної групи, тобто штучного створення життєвих умов, розрахованих на її часткове фізичне знищення, та закрив кримінальну справу на підставі пункту 8 частини 1 статті 6 Кримінально-процесуального кодексу України, у зв’язку з їхньою смертю.

Згідно з Висновком судової науково-демографічної експертизи Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи Національної академії наук України від 30 листопада 2009 року, внаслідок вчиненого геноциду в Україні загинуло 3 млн 941 тис. осіб.

Зібраними органом досудового слідства фактичними даними підтверджено, що організований та вчинений злочин геноциду був спрямований не проти представників інших національностей, які теж постраждали від Голодомору 1932—1933 років, але в набагато меншій кількості, ніж етнічні українці, а саме проти частини української нації.

За висновком органу досудового слідства — Головного слідчого управління Служби безпеки України ***(В. Вовк),*** *керівництво радянського режиму з метою придушення національно-визвольного руху в Україні та недопущення побудови і утвердження незалежної української держави, шляхом створення життєвих умов, розрахованих на фізичне винищення частини українців спланованим ними Голодомором 1932—1933 років, умисно організувало геноцид частини української національної групи, внаслідок чого було знищено 3 млн 941 тис. осіб, тобто безпосередньо вчинили злочин, передбачений частиною 1 статті 442 Кримінального кодексу України.*

12 січня 2010 року Апеляційний суд міста Києва розпочав попередні слухання по справі. 13 січня суддя ***В. М. Скавронік*** *розглянув кримінальну справу. Рішенням суду підтверджені висновки слідчих Служби безпеки України про організацію здійснення у 1932—1933 роках на території УСРР керівництвом більшовицького тоталітарного режиму — Йосипом Сталіним, В’ячеславом Молотовим, Лазарем Кагановичем, Павлом Постишевим, Станіславом Косіором, Власом Чубаром та Менделем Хатаєвичем — геноциду української національної групи, тобто штучного створення життєвих умов, розрахованих на її часткове фізичне знищення. 21 січня 2010 року рішення суду набуло чинності.*

Голод 1946—1947 років.

Довідково: *Голодне лихоліття вразило майже всю Україну РСР за винятком низки західних областей. Смертельних мук голоду зазнали хлібороби південних областей УРСР: Херсонської, Миколаївської, Запорізької, Дніпропетровської. Страшними лещатами стискав голод населення Подніпров’я — Полтавської, Київської, Чернігівської, Кіровоградської областей. Тяжко терпіли від голоду мешканці сіл та міст Вінницької, Кам’янець-Подільської, Сталінської, Ворошиловградської, Харківської, Сумської, Житомирської областей.*

У західному регіоні, де селяни зібрали непоганий врожай, загони УПА, організовуючи опір вивезенню зерна, закликали населення допомагати голодуючим, які їхали туди по хліб.

“Західняки” рятували від голоду не лише своїх земляків — українців, а й росіян, білорусів, молдован, які, оминаючи загороджувальні загони міліції, пробивалися з голодуючих областей РРФСР, Молдавської РСР та Білоруської РСР по порятунок, і знаходили його. Але страждали від голоду і мешканці західних областей. Найбільше — Ізмаїльської та Чернівецької, де на той час відбувалася насильницька колективізація. Сім’ям, що вступали до колгоспів, видавали по 200 кг зерна, і вони виживали, інші — голодували, часто гинули. В цих двох областях того часу смертність перевищувала народжуваність. Найвищою була дитяча смертність. Голодуючі змушені були вживати у їжу різні сурогати, траву, листя дерев, м’ясо загиблих тварин, коврашків, дрібних гризунів, собак, кішок тощо. Люди відкопували мерзлу картоплю, буряки, що лишилися на полі після збирання. Навесні рятувалися щавлем, кропивою, лободою, конюшиною.

Унаслідок недоїдання серед сільського населення поширилася дистрофія. У міських і сільських лікарнях перебувало 125 тисяч таких хворих. Близько 100 тисяч були у тяжкому стані, але не могли бути госпіталізованими, бо не вистачало лікарняних ліжок.

Станом на 2 липня 1947 р. в Українській РСР нараховувалось понад 1 млн 154 тис. виснажених голодом людей-дистрофіків. У голодоморному вирі гинули переважно селяни-хлібороби, робітники. Поширювався й тиф. Страждали і помирали у селах і містах Української РСР люди різних національностей — українці, росіяни, євреї, болгари, гагаузи, ін. Тоталітарна влада голод замовчувала. За різними оцінками, кількість жертв становила приблизно 1,5 млн осіб.

Першопричиною голоду була посуха 1946 р., що охопила майже всі зерновиробні райони півдня та сходу України.

Водночас значно завищений План державних хлібозаготівель на початок жовтня 1947 р. було

Присутні були одностайними в тому, що російський тоталітаризм здійснив злочин, який не підлягає забуттю. Бо йдеться передусім про намагання знищити не просто українську державність, а й власне український етнос, його мову, культуру, духовність та асиміляцію тих, хто залишиться серед живих.

З пропозиціями П. М. Мовчана, що варто доопрацювати і доповнити видання, а потім його перевидати, як і видати енциклопедію дослідників голодоморів в Україні Василя Марочка погодилися й видавці в особі Марка Мельника. Стосовно ж подальшої діяльності асоціації дослідників Голодоморів в Україні — на цьому етапі вона виконала своє призначення. Тож варто її реорганізувати. Щоб вона співпрацювала не тільки з науковими інституціями, а й створити нове громадське об’єднання під орудою “Просвіти” та Форуму “Національна альтернатива”, з чим погодилися всі присутні.

Крім того, А. Бондарчуку передали документальні матеріали, зібрані відомою дослідницею Голодомору 1946—1947 рр. в Україні Олександрою Веселовою, для опрацювання. Охочих допомогти в цій високоморальній справі просимо звертатись за телефонами: +38-068-1396987; +38-099-4917400.

Своєю чергою А. І. Бондарчук майже весь наклад обговорюваного видання через обласні просвітянські об’єднання передав бібліотекам і музеям України. Перші книги вже надійшли до бібліотек Київщини, Луганщини і Донеччини.

виконано на 101,3 %, ціною повного оббирання українського села.

Українське зерно відвантажувалося у Польщу, Чехословаччину, Болгарію (з метою підтримки нових демократичних режимів), а в Україні селяни гинули голодною смертю.

Якщо Голодомор 1932—1933 років знайшов своє гідне відображення в українській народній пам’яті та політичній історії, то Великий Голод 1946—1947 рр. належної оцінки ще й досі не отримав. Зверніть увагу на назву видання: “**Україна Голодомор 1946—1947 років: непокараний злочин, забуте добро”.**

Фактично у назві дається певний дороговказ того, що ми маємо зробити, а саме:

Провести відповідну роботу й довести нашій громадськості і світовій спільноті, що у 1946—1947 роках був саме ГОЛОДОМОР.

Цей злочин сталінського режиму має бути покараний у відповідний спосіб (добре, що вже маємо напрацьований механізм цієї роботи у проблемі ГОЛОДОМОРУ 1932—1933 рр.*). Зазначу, що розслідуванням цієї справи займалася слідча група у складі майже 100 осіб, а до розслідування окремих її епізодів залучалося до 900 слідчих.*

Належним чином дослідити і показати братню допомогу мешканців західних областей мешканцям південної, центральної та східної частин України у цей складний період. Це має бути наш внесок у зміцнення української єдності.

Нинішня влада не відреагувала на звернення представників громадськості до уряду про відзначення на державному рівні 70-річчя повоєнного голодного лихоліття. Але той, хто забуває минуле, приречений на його повторення.

Ухвали Центрального правління

7 травня відбулося чергове засідання Центрального правління ГО “Всеукраїнське товариство “Просвіта” ім. Тараса Шевченка”. Члени Центрального правління Товариства насамперед проаналізували події, що стосуються ухвалення закону “Про українську мову” і дали оцінку тим представникам влади і політичних сил, які продовжують працювати проти інтересів України.

Розглянуто також питання підготовки і проведення заходів до 157-ї річниці перепоховання Тараса Шевченка на Чернечій Горі у Каневі. Бо “Просвіта” — одна з небагатьох громадських організацій, яка впродовж свого існування незмінно щороку вшановує цю вікопомну для кожного українця дату. Цього дня, 22 травня, як і торік, у Києві, біля пам’ятника Тарасу Шевченку уже вдруге вручать Народну Шевченківську премію, співзасновником якої разом з партією “Патріот” є ВУТ “Просвіта” ім. Тараса Шевченка.

Напередодні відбулося засідання Комітету цієї високошанованої премії, який розглянув подані кандидатури. У номінації *“Мистецтво”* лауреатом став Фемій Мансурович Мустафаєв, відомий український співак кримськотатарського походження, народний артист України (м. Київ), у номінації *“Народна творчість”* — Анатолій Іванович Колошин, майстер художнього різьблення по дереву, заслужений майстер народної творчості України (м. Новгород-Сіверський).

Центральне правління ухвалило підтримати конкурси Українського культурного фонду на 2018 р. і схвалило підготовку до видання збірника матеріалів з історії “Просвіти” (1917—1918 рр.), приуроченого до 150-річчя нашого Товариства.

На атлантах тримається нація

В “Університетському видавництві ПУЛЬСАРИ” виходить у світ другий том чотиритомної “Української малої енциклопедії” Євгена Онацького. Це ще одна цеглина у фундамент світлої будівлі, ім’я якій Україна. А що знаємо про автора унікальної наукової праці?

Ім’я видатного вченого-етнолога, енциклопедиста, політика й публіциста Євгена Онацького (1894—1979) вперше прозвучало в Україні 2014 року, коли в газеті “Літературна Україна” (ч. 41, 23 жовтня) з’явилася розповідь про нього професора Миколи Тимошика. А в березні 2015 р. в цій же газеті (№ 10) була опублікована розлога стаття доктора історичних наук Сергія Білоконя.

Лариса КОПАНЬ,
член НСПУ

Уродженець Глухова Чернігівської губернії громадський діяч, журналіст, працівник апарату Української Центральної Ради Євген Онацький 1919 року опинився в еміграції. Спершу в Європі, а з 1947 р. — в Аргентині. Серед його багатющої спадщини привернула увагу не лише фактологією, а й потужним емоційним зарядом **“Українська мала енциклопедія”.** 16 книжок цієї, без перебільшення, унікальної наукової праці автор видав у Буенос-Айресі упродовж 1957—1967 років. Хоч довелося йому жити й працювати далеко від Батьківщини, та писав він про Україну і для українців, які багато десятиліть були позбавлені рідного слова. Адже навіть Біблію, перекладену українською (славнозвісну “Кулішівку”), не можна було перевезти через кордон. Що вже говорити про Енциклопедію Є. Онацького!

“Без власної національної держави, себто без держави, побудованої на етнографічних землях даного народу, ніякий народ не може всебічно розвиватися”, — стверджує автор Енциклопедії — справжній патріот, один з активних поборників незалежної України, передбачаючи і наближаючи наше сьогодення.

Здається, нам би нині тільки радіти: збулася одвічна мрія українців. А що бачимо? Замість загального зміцнення і розвою країни маємо серйозні кризові явища в економіці, культурі, суспільному житті...

Звісно, війна — причина глобальна й незаперечна (про інші причини — іншим разом). Зараз же хочеться сказати про ті постаті — історичні, опорні, на яких тримається віра нації у власну державність. У певні віки й роки їх може бути дуже мало, а національна ідея вкрай загрожена. Тоді роль “провідників” нації — її Атлантів — неймовірно зростає. Власним прикладом вони показують, як пише автор Енциклопедії, що “Вартість життя полягає в умінні його належно зужити: прожив краще не той, хто прожив довше, а той, хто зумів втілити свої дії, думки і бажання в творах науки, мистецтва і **суспільного** життя”.

То скільки живе нація?

Не від пустопорожньої цікавості задумуємося над цим питанням. Вбиті й скалічені молоді чоловіки, осиротілі діти, зруйновані оселі, заміновані поля, квитки в чужі краї, не задля туризму куплені, — все це боляче шмагає душу.

Ось світлина в газеті “День” (ч. 51—52 ц. р.) “Український солдат Сергій”. Сумними очима дивиться він на нас уже з потойбіччя. А мав би ростити донечку, дочекатись онуків, милуватися тихими українськими надвечір’ями...

Євген Онацький

Змучений народ. Розтерзана нація.

Як зберегтися їй, як вціліти серед лихоліття?

Кожен народ проживає свою історію, накреслену не лише на небесах, а й кров’ю мічену на рідних теренах. Тому з такою увагою вчитуємося в роздуми видатних сучасників, радіємо кожному збереженому слову мудрих попередників.

Шевченко, Франко, Грушевський, Винниченко, Скоропадський... Серед публіцистів, журналістів, вчених, які перо своє і життя поставили на службу народу рідному — незалежно від того, куди закинула доля — славне ім’я Євгена Онацького, розповіддю про якого розпочато цю статтю. А що знаємо про його многотрудне життя? Збираємо по крихті.

Цінну інформацію люб’язно надав нам професор Микола Шафовал — “приватний учень” Онацького, як він себе називає. Пан Микола народився в Аргентині, де була потужна українська діаспора, нині живе в Німеччині. Від свого діда успадкував велику любов до книжок, годинами просиджував у власній чи публічній бібліотеках. Та, як згадує він, одна тема залишалася для нього недосяжною — “це була галузь української культури, українських книжок, а що головне — глибокої криниці рідної мови”.

Аргентинські друзі радили вдатися до Канади, Америки чи Європи. Але чи багато вивчиш там за три-чотири місяці перебування? І тут допоміг випадок. Ось як згадує про це Микола Шафовал у статті “Жмінька вражень з нагоди 80-ліття проф. Євгена Онацького”, надрукованій у календарі-альманасі “Відродження” за 1974 рік.

“Прочитав я в одному числі “Нашого кличу” репортаж др. Д. Квітки-Квітковського про відвідини Аргентини і дізнавсь, що проф. Євген Онацький видав ще одну книжку. Це був репортаж “Їду до Аргентини”... І можливо, з Божої підказки написав я кілька рядків скромного поздоровлення для п. професора з нагоди появи нової книжки... Вислав листа до Централі т-ва “Відродження” і там щира рука невідомого друга передала його проф. Онацькому, який відразу ж поджентльменськи відповів мені, запросивши до себе та зголосивши свою допомогу — “допоможу вам у з’ясуванні всяких сумнівів, і тут мої знання і бібліотека — до ваших послуг”.

Так прийшов понеділок 12 березня 1972 р., коли я вперше загостив до проф. Євгена Онацького, де мене радо зустріли професор, його дружина пані Ніна та симпатична пані Настя”.

Одержавши такого цікавого листа від п. Шафовала, “Університетське видавництво ПУЛЬСАРИ” (Київ), де вийшов І том запланованого IV-томного видання “Української малої енциклопедії”, попросило уточнити — хто ж такі жінки, що зустріли його в оселі Є. Онацького. Микола Шафовал повідомив:

“Дружина Ніна Онацька з Кукулевських (Нові Петрівці, Київщина, 30.03.1895 — Буенос-Айрес, 16.07.1983) секретарювала Євгену Дометійовичу до кінця його життя.

Анастасія Степанівна Клебан (Нові Петрівці, 4.11.1905 — Буенос-Айрес, 21.07.1985) в чотири роки осиротіла і її прийняла мати пані Онацької, Ксеня з Проценків Кукулевська — дружина пароха Нових Петрівців отця Осипа Кукулевського. Все життя Настя провела в Онацьких. Всього один раз відвідала школу, але бездоганно володіла п’ятьма мовами і була енциклопедично освіченою. Вона — остання інстанція при з’ясуванні мовних (граматичних) сумнівів проф. Онацького”.

Хай би які високі оцінки давали ми авторові Енциклопедії, то не буде перебільшенням. Він не тільки зумів чітко визначити, описати основні явища, факти життя українського народу, його минуле й сучасне, а й побачити ці факти в дзеркалі майбутнього. Атлант є Атлант!

Ось яке визначення терміна “інфільтрація” дав він ще в 30-х роках: “Інфільтрація — просочування. Цей термін увійшов у щоденний ужиток преси в застосуванні до тактики московських агентів, які використовують кожну можливість, щоб проникнути в різні демократично-ліберальні організації і установи держав Західного Світу та еміграції, щоб розкласти їх зсередини”.

Не почув Західний Світ та й рідна еміграція. Чи не захотіли зрозуміти. Злегковажили. Тож і маємо нині плоди тієї “інфільтрації”. А скільки на сторінках Енциклопедії ще розтлумачень, попереджень — тільки уважно читай, сучаснику. Не повторюй помилок! А головне, коли став на державницьку сходинку, дбай про націю, а не про власну кишеню.

“Пацифікацією” … протягом трьох тижнів знищено цілу культуру, і то високу культуру”.

Про польсько-українські відносини в 20—40-х роках XX ст. та концтабір «Береза Картузька»

Юрій КОВАЛІВ,
професор, м. Львів

Російські спецслужби ніколи не спали і не сплять, бо керманичі цієї держави, мабуть, й у сні бачать розширення своєї і так ще зараз великої імперії. Одною з можливих технологій для досягнення таких намірів є постійні спроби пересварити між собою Україну з її сусідами, передусім із Польщею як найбільшим із них. Для цього використовується багато різних методів, зокрема сіяння розбрату між українцями та поляками, публікація різних політичних вигадок, нищення національних пам’ятників, навіть проведення фізичних провокацій тощо.

Але не треба все валити на росіян, бо польські шовіністи також багато чого варті. В кожній країні є так зване своє шумовиння, існує багато шовіністично налаштованих людей навіть серед владного керівництва, і якраз на них націлюється російська пропаганда з різними брехливими повідомленнями. Ці засоби, а також значні фінансові вливання на підрив добросусідських відносин між певними країнами дають час від часу позитивний ефект для Росії.

Ми дожили навіть до того, що зараз польські шовіністи порівнюють Богдана Хмельницького з Гітлером, спалюють фотографії С. Бандери та Р. Шухевича перед українським посольством у Варшаві та чинять багато інших неподобств. Чиста шовіністична шизофренія! Але є у Польщі багато таких людей, які в це й вірять. А які нісенітниці висловлюють поляки усно та письмово щодо українських націоналістів — їх не злічити. *[Примітка: Шовінізм проповідує національну винятковість своєї нації та розпалювання ворожнечі між країнами та народами. Слово “шовінізм” походить від прізвища солдата наполеонівської армії Н. Шовена, котрий проповідував людиноненависницьке ставлення до арабів під час єгипетського походу Наполеона у 1798—1801 рр.].*

Тому українцям зараз треба внести певну ясність у польсько-українські відносини та спростувати такі вигадки. В цьому плані **дуже важливими спогадами вважаю книгу Володимира Макара “Спогади та роздуми”** [четвертий том його праць: “Береза Картузька. Роки неволі та боротьби. — Торонто—Київ. — 2001. — 520 с. Наклад 4000. Надруковано в 2002 р. у Львові видавництвом “Афіша”]. Свою книгу В. Макар присвятив борцям за волю України — українським політв’язням. Надзвичайно потрібною є вона зараз, коли в 2017 р. польські шовіністи, керовані партією “Право і справедливість” (“ПІС”), безпідставно звинуватили українських націоналістів-бандерівців у співпраці з німецькими каральними органами, а також в інших “гріхах” щодо поляків, і продовжують це робити.

В. Макар народився в 1911 р. в м. Станіславі (нині — Івано-Франківськ). Після смерті батьків виховувався в сирітському притулку Сестер Служебниць, а згодом у бурсі “Мала семінарія” в Станіславі (бурса — чоловіча духовна школа. — *Ю. К.*). В 1929 р. закінчив гімназію з українською мовою навчання, а в 1929—1932 рр. В. Макар — студент математично-природничого відділу Львівського університету й активний учасник націоналістичного руху. В 1932 р. поляки заарештовують його двічі, а в 1934—1935 рр. В. Макар — в’язень концтабору “Береза Картузька”. У 1936 р. його засуджують до семи років ув’язнення, з якого йому вдається втекти на початку німецької окупації Польщі в 1939 р. І знову він у вирі боротьби за незалежність України.

В. Макар пройшов усі жахіття та знущання в польському концтаборі. Разом із ним такі випробування перенесли відомі діячі ОУН (б) Роман Шухевич, Дмитро Грицай, Ярослав Старух, Ростислав Волошин, Володимир Тимчій-Лопатинський, Василь Ваврук, Володимир Федак та багато інших. Мало кому відомо, що Дмитро Донцов — чільний націоналістичний ідеолог — перебував також у Березі Картузькій (Tygodnik powszechny. — 1998. — №3).

Після поранення німецькою кулею Володимир Макар став інвалідом — втратив ногу, але це його не спинило від активної участі в націоналістичному русі. 6 липня 1941 р. від імені ОУН-бандерівської на всенародному вічі в м. Сокаль Львівської обдасті В. Макар проголосив Акт відновлення української держави.

Павло Сохань та Олександр Маврін у передмові до книги В. Макара вказують, що він від 1942 р. активний учасник підпільної референтури пропаганди й навіть у підпільної радіостанції “Вільна Україна” з 1944 р. працював у структурах ОУН (б) в Західній Європі, а з 1950 р. — вже у Канаді.

Євген Перепічка в монументальній праці “Феномен Степана Бандери” (Львів: Сполом. — 2002. — 736 с.) вказує, що “На початку 30-х років минулого століття життя українців під польською окупацією ставало просто нестерпним: ліквідовано українські школи, навіть молитися Богу окупанти змушували польською мовою, усі державні посади обіймали тільки поляки... Польща провадила повальне переселення поляків (“мазурів”) на українські землі... Вибори сільських старост проходили з нахабним підкупством та шахрайством. Українців всюди зневажали, ображали та обзивали “бидлом”, “кабанє” й “свінє”. Далі Є. Перепічка (с. 218—220) цитує інформацію, подану кількома закордонними кореспондентами про так звану “пацифікацію” (умиротворення). Отож 21 листопада 1930 р. англійська газета “Манчестер Гардієн” писала: “Львів, п’ятниця — тяжко побитих 11 селян лежать тут у малому скромному українському шпиталі. Це лише декілька з безлічі жертв того, що називається “пацифікація Східної Галичини”. Цих одинадцять селян так змасакровано по голій задній частині тіла, що дослівно м’ясо було одною посіченою масою... Я власними очима побачив посиніле живе тіло, збите чотири чи п’ять тижнів тому в одну безформну масу. Я маю фотографії цих покалічень”. Інше повідомлення цієї ж газети: від 14 жовтня 1930 р. “Пацифікацією”... протягом трьох тижнів знищено цілу культуру, і то високу культуру, кооперативи, школи, бібліотеки й інституції, що їх будували українці впродовж довгих років праці”. Цікавою є петиція англійських парламентарів до Ліги Націй (нині Організація Об’єднаних Націй. — *Ю. К.*), котру підписали 63 особи, в якій сказано ще й про інші злочини панівної польської верхівки, зокрема щодо шкіл і землі. Парламентарі мовили: “У 1920 р. на українських землях під Польщею будо 3 663 українські школи, а на 1 грудня 1925 р. стало 1955 державних і 19 приватних шкіл. Це означає, що за цей час українці втратили 2607 шкіл... Із 1 тисячі українських дітей лише 72 може ходити до української школи... Колонізація: стверджено, що 200 тисяч гектарів орної землі у Східній Галичині й таку саму площу на Волині й Поліссі наділено польським колоністам”.

Ще один випадок. Кореспондент канадської газети “Монітога Фрі Прес” доктор Грей 24 грудня 1930 р. писав: “В одному селі я знайшов 15 скатованих українських селян, польські лікарі відмовили їм у допомозі, а українських лікарів не допустили до них. Я заходився їх лікувати із чотирма іншими медиками, але під час праці нас усіх арештовано, запроторено до тюрми та обвинувачено у шпигунстві... Нас звільнили щойно через 24 години на вимогу британської амбасади”.

Численні звернення змусили навіть Лігу Націй розглянути справу пацифікації, де було засуджено політику Польщі, але на це її влада не звернула увагу.

У боротьбі з українським революційним підпіллям Польща вирішила використати московські більшовицькі методи супроти українського населення: терор. Для реалізації цього плану до Львова приїхав генерал Б. Пєрацькі зі спецвідділом... Окупанти вирішили провести пацифікацію в Галичині та на Волині. Відбувся один із найбільших, найжахливіших актів насильства, що його коли-небудь бачив світ. Докладно не відомо, скільки селян побито, але все вказує на те, що понад 10 тисяч... Побиття супроводжувалось нищенням майна українців”.

Щоби настрашити українців, польська влада, як стверджують Л. Зашкільняк та М. Крикун у монографії “Історія Польщі” (Львів. — 2002. — С. 479), створила концтабір “Береза Картузька”, до якого без правових формальностей скеровувала затриманих осіб (тобто по заяві відповідного урядника, без рішення засідань відповідних судів) на підставі лише листа, який наводить у своїй книзі, в перекладі українською мовою В. Макар (с. 176). Ось його текст: “На підставі припису статті 2-го розділу і розпорядження Президента Речі Посполитої від 17 червня 1934 р. в справі осіб, котрі загрожують загальній безпеці, спокою та суспільному порядкові, розпоряджаюсь затримати пана та скерувати його до місця відокремлення в Березі Картузькій”. Такі листи були підписані відповідними воєводами. Розпорядження не підлягало жодній апеляції та порушувало положення Конституції.

Нагадаю, що у травні 1934 р. Національні збори Польщі на новий семирічний терміни обрали І. Мосціцкого — прибічника Юзефа Пілсудського.

У “Березі Картузькій” панував брутальний режим приниження людської гідності, який повинен був зламати людину психічно, на що й розраховували поляки. В. Макар пише (с. 8): “Створений поляками концтабір — це тільки одна ланка у довжезному ланцюзі всіх історичних злочинів і насильств нашого недоброго західного сусіда по відношенні до України та українців”. А на сторінці 176 автор вказує, що *“Містечко Береза Картузька знаходиться на шляху Берестя-Барановичі. В 1648 р. польський князь Павел Сапєга побудував там монастир і віддав його чиновні Картузів. Це містечко цікаве в історичному плані тим, шо саме тут шведська армія Карла XII перемогла російські війська Петра І та пішла походом на Україну”.*

В. Макар пройшов усі жахи цього концтабору, витерпів нелюдські знущання та приниження, однак, як сам заявляє, “ми своєю негнутою поставою, своєю активністю після виходу із Берези вплинули достатньо на дещо застрашене наше громадянське життя”. Серед своїх побратимів по неволі В. Макар називає відомих діячів націоналістичного руху Романа Шухевича, Дмитра Грицая, Ярослава Старуха, Ростислава Волошина, Володимира Тимчія-Лопатинського, Василя Вавруха, Володимира Федька та багато інших. Водночас В. Макар не приховує, що “Берези Картузької” українці полякам не можуть ніколи забути, ні пробачити. Автор детально описує табірний побут, нужденне життя в’язнів, методи знущань польських поліцаїв-садистів, особливо Францішка Марковского, Метека Сітека, Юзефа Камалю та інших.

Зазначу, що навесні 1934 р. поляки відкрили цей концентраційний табір. У той час німецькі концтабори ще не функціонували, бо лише у 1933 р. Гітлер юридично законно, через парламентські вибори, прийшов до влади, про що українцям мало відомо. Поляки, мабуть, узяли собі за приклад радянські концтабори, котрі існували вже з 1918 р. і там відпрацьовувалися технології масового знищення людей. Багато корисної інформації про такі часи та події можна отримати з монографії Л. Якубової та Я. Примаченко “В обіймах страху і смерті. Більшовицький терор в Україні” (Харків. — 2016. — 544 с.).

Але українські патріоти не здавались: вони організували замах на міністра Пєрацького. У Варшаві 15 червня 1934 р. його вбив із пістолета Гриць Мацейко. Це детально описав у вищезгаданій книзі Є. Перепічка (222—223), варто прочитати цю детективну історію.

Поляки дозволяють собі й сьогодні говорити про співпрацю українських націоналістів з гітлерівцями, котрі вже на початку липня 1941 р. за проголошення 30 червня 1941 р. у Львові “Акта відновлення української держави” арештували, посадили у тюрму в Берліні, а потім перевели у концтабір Заксенгаузен Степана Бандеру, Ярослава Стецька та інших керівників бандерівського руху, де вони перебували до середини 1944 р., тобто майже 3 роки. Виникає запитання: а чи були в той час у концтаборах чільники польського підпілля, зокрема від Армії Крайової (АК), яка сповідувала польські націоналістичні принципи, ідею великої Польщі “від моря до моря” (мається на увазі від Балтійського до Чорного. — *Ю. К.*) та вбивала українських патріотів?

Треба пам’ятати, що коли у 1938 р. Гітлер напав на Чехословаччину та окупував її, Польща “відтяпала” собі за згодою Німеччини одну з приграничних із Польщею її областей. А про претензії польських шовіністів щодо суто віковічних українських територій відомо вже давно.

У книжці В. Макара велика увага надається злочинам польських шовіністів проти українського населення не тільки за часів панування Польщі (зокрема у концтаборі “Береза Картузька”), а й за німецької окупації та українських визвольних змагань у післявоєнний період. Автор без жодних прикрас змальовує різноманітні знущання та злочини, що їх чинили поляки щодо українців, подає факти нелюдського, садистського ставлення польських поліцаїв до українців, наводить факти явної брехні про українців та Україну. Дуже важлива інформація про це є в оригіналах повідомлень польської преси та публіцистики (вони друкуються мовою оригіналів).

В. Макар цитує деякі “перли”, які озвучили поляки у своїх різних статтях. Так, **у газеті “Пляцувка”** (№1 від 01.01 1943 р.) написано: “Львів від віків є містом польським і довкола нього може бути тільки Польща” [для кращого розуміння надрукованого я (Ю. Ковалів) переклав відповідні матеріали з польської українською мовою]. **Газета “Шанец кресови” репетує: “Наполягаємо на тому, що східні землі Речі Посполитої були та є винятково польськими, на які не мають жодного права ні більшовики, ні українці”. Газета “В’єлька Польска” (№18. — 19.06.1943 р.) переконує, що “Українці не мають минулого й тому не можуть мати держави” та “Дмовскі сказав, що самостійна Україна була б міжнародним бордем”.** [Примітка: Роман Дмовскі (1864—1939) був керівною особою в націоналістично-шовіністичному русі Польщі, обіймав досить високі посади в своїй партії та державі. — *Ю. К.*)].

І тут доречно відповісти польським шовіністам словами відомого українського поета Василя Симоненка: “Народ мій є! Народ мій завжди буде / Ніхто не перекреслить мій народ! / Пощезнуть всі перевертні й приблуди / І орди завойовників заброд!”.

У відозві “Союзу Самооборони краю” поляки йдуть ще далі, стверджуючи, що “Польські землі є тільки для поляків, а чужинців треба знищити. Нехай згинуть українці та їх брати русини”.

Один із майбутніх керівників великої європейської держави ще в кінці 20-х років XX ст. сказав пророчі слова: “Великі маси скоріше повірять великій брехні, ніж малій”. Таке явище є ще дуже поширеним й сьогодні.

Далі буде.

Новий погляд на Другу світову

У центрі столиці біля Головпоштамту відкрили виставку “Тріумф людини. Мешканці України, які пройшли нацистські концтабори”. Виставка розповідає про те людське, що нездатна знищити жодна система. Про небайдужий погляд, розказану казку, простягнуту руку, розділений окраєць хліба. Про силу волі, віри і любові. Про перемогу надії. Про тріумф людини. Проект представили 8 травня — у день завершення Другої світової війни в Європі.

Едуард ОВЧАРЕНКО
Фото автора

“Ця тема дуже важлива й актуальна, адже проаналізувавши літературу й архівні документи, дійшли висновку, що через 73 роки після завершення Другої світової ми ще дуже мало знаємо про долю українців у ті роки. Українська нація тоді була без держави, а нацисти не позначали в’язнів таборів як українців. Вони були або росіянами, тобто вихідцями з Радянського Союзу, або поляками — вихідцями з нової Речі Посполитої, або румунами, чехами тощо.

Наша місія — донести очевидну правду про українців у нацистських концтаборах. Ця виставка не відбулася б без спільної копіткої роботи багатьох інституцій. Готуючи виставку, як один з її авторів, я дивувався, як ці люди змогли. Вони здійснили подвиг, вижившим в нацистських концтаборах”, — зазначив Володимир Бірчак, керівник академічних програм Центру досліджень визвольного руху.

“Ця виставка про 30 людей, які пройшли 11 найбільших нацистських концтаборів. Це були ті в’язні, які, вже перебуваючи в нелюдських умовах, продовжували боротися за людську гідність, за те, щоб з ними рахувалися, за право жити. Вони організовували протестний рух в концтаборах. І цьому присвячено кілька художніх фільмів. І пройшовши фашистські табори, вони потрапили до таборів ГУЛАГу. Це жахливо, це треба знати”, — наголосив міністр культури України Євген Нищук.

“День пам’яті і примирення новий в українському календарі. Пропозиції від громадських організацій відзначати цей день були ще в 90-ті роки. Вперше за участю представників державної влади його відзначали 2014 року. А наступного року, після ухвалення відповідного закону, він уже став офіційним.

Але це не просто новий день у державному календарі. Це інший підхід, інший погляд на Другу світову війну, підхід нерадянський. На жаль, у радянські часи погляд на Другу світову війну був чорно-білим. Багато складних моментів цієї війни намагалися не помічати. Говорили про героїзм червоноармійців, але нічого про тих, хто потрапляв у полон. Вони ставали для радянських людей зрадниками.

Сьогодні ми говоримо про зміни формату ставлення до подій, пов’язаних з Другою світовою війною. Ми говоримо і про новий погляд на ті сторінки нашої історії, які залишилися невідомими навіть у незалежній Україні. Знаємо, що концтабори стали одним із символів нацистського тоталітарного режиму. Наша виставка про тих людей, які пройшли горнила цього пекла і залишилися людьми, — підкреслив голова Українського інституту національної пам’яті Володимир В’ятрович.

Своїми спогадами поділилася колишня ув’язнена концтаборів,

Анастасія Гулей

голова Української організації борців антифашистського опору Анастасія Гулей: “Мені довелося пережити два концтабори — Освенцем і Берген-Бельзен. Часто запитують, як вдалося вижити. Відповідаю: завдяки Одіссею. Коли було тяжко, то кликала його у свої співрозмовники і говорила: “Одіссею, ти герой! Хоч і минуло три тисячі літ. Ти пережив багато, ти переміг Посейдона, убив Циклопа, побував на тому світі. Але ти не бачив живого пекла, коли людей гонять з ешелона до крематорію, люди йдуть під музику туди, де їх чекає електропіч”.

І ми, в’язні, щодня дивилися крізь колючий дріт на цю страшну ходу, на цих людей, які йшли з маленькими діточками. Вони йшли і не знали, що їх чекає смерть у крематорії. Хочеться забути багато таких речей, але пам’ять не дає попрощатися з цими тяжкими моментами. Не дає забути й те, що доводилося розсіювати по полю людський прах із печей, розсіювати золу із людських тіл, мов добриво. І раптом я відчула, що щось коле в руку, а це була неперегоріла людська кістка. Ця кістка і досі мені коле руку.

Не можна забути й того, що бачили в Берген-Бельзені. Нас відвезли туди у січні 1945 року. Поки їхали, то була надія на швидке звільнення. Думали, що гіршого місця, ніж Освєнцем, немає. Нас поселили у барак, де були лише голі дошки, а на дворі — січень. Забили всі вікна колючим дротом і три дні не давали напіть води. На четвертий день нас вивели і порахували, всі були живі, ніхто не помер.

Після цього стали робити так, щоб нас побільше гинуло. Спочатку варили брюкву, а потім перестали варити, привозили сиру і розкидали. Почалася дизентерія, інші хвороби. Поруч було багато трупів, ніхто їх не ховав, а в крематорії не встигали спалювати. Трупи складали біля бараків до самого даху.

15 квітня заїхав англійський танк і різними мовами нам оголосили, що ми вільні й можемо повертатися додому. Та нам уже було все одно, у нас не було сил, залишилися лише кістки і шкіра. А ті, хто лише напередодні потрапив до табору і ще мали сили, бігли за танком і цілували його слід. Чи могла я тоді повірити, що проживу ще багато років, матиму сім’ю, що в мене будуть діти та онуки. Коли виходила з бараку, то бачила, що викопують ями і завалюють у них бульдозером трупи. Ці тіла й досі там лежать.

Повернулася додому, закінчила 10 клас, Київський лісотехнічний інститут. 18 років працювала в Молдавії, потім повернулася в Україну. Нині очолюю організацію в’язнів фашистських концтаборів. Боюсь навіть робити перепис, скільки наших людей залишилося. 2013-го було 1462 особи, а зараз не впевнена чи є тисяча.

Євген Нищук і Володимир В’ятрович

Раніше нами цікавилися, ми часто бували в школах. А зараз запрошують рідко. Але останнім часом часто їздимо в Німеччину, виступаємо в навчальних закладах. Одного разу навіть довелося побувати на базі НАТО”.

Проект складається з розділів: що таке концентраційний табір; діти; остарбайтери; військовополонені; українські націоналісти; священики; євреї; визволення концтаборів.

Пропонуємо увазі читачів розповіді про кількох в’язнів нацистських концтаборів.

Ганна Стрижкова (Коваль)

2-річну дівчинку привезли в Аушвіц 4 грудня 1943 року. Дати народження, імені та батьків дівчинка не пам’ятала. Під номером 69929 потрапила до 16-го бараку.

Всі його мешканці були дітьми. Повністю відрізані від світу малюки походили з різних країн: українці, білоруси, поляки, росіяни... Багато хто вчився говорити — дивною мішанкою різних мов...

“Дитбудинок” нацисти розмістили поруч із табірним шпиталем, адже його мешканцям призначалася роль донорів крові. Коли діти виснажувалися — їх убивали.

Бувало, в барак пробиралися в’язні-жінки. Ризикуючи життям, намагалися передати додаткову їжу малюкам. Ганнуся згадує цих сміливих жінок, яким вдавалося навіть трохи заспокоювати дітей, пригорнути, розповісти казку.

1945 року перед фронтом, що наступав, працездатних в’язнів табору евакуювали, а 4-річна дівчинка залишилася в неопалювальному бараку серед зими. Попри це, вона дочекалася вояків Першого українського фронту.

Навесні її привезли до Києва. Тут вона знайшла другу сім’ю — Михайла Коваля і Онисію Зазимко і нове ім’я — Ганна. Щоб врятувати, дівчині зробили переливання крові — донором стала названа мама.

Жінка закінчила біологічний факультет Київського університету, захистила дисертацію з біології, працювала секретарем мікробіологічного товариства. Живе в Києві.

Нурі Халілов

Кримський татарин із перших днів війни був на фронті, карався в німецьких концтаборах. А потім Сталін “віддячив” йому, як і двомстам тисячам його земляків, майже півстоліттям депортації.

На початку війни 24-річний учитель історії служив начальником полкової бібліотеки у 29-й мотострілецькій дивізії. Після нищівної поразки потрапив у полон, пройшов миколаївський шталаг № 384, але наприкінці 1942 року його відпустили додому. Відтоді Нурі Халілов партизанив у кримських горах, служив артилеристом 4-го Українського фронту, звільняв Севастополь. Але 18 травня 1944 року його просто забрали в перевіряючий табір НКВД. Перемогу над нацизмом Халілов зустрічав за “рідним” колючим дротом.

У липні 1945 року його депортували в Узбекистан. Мама і сестра померли в депортації. Разом з дружиною та її батьками Нурі Халілов жив у Ташкенті, де вони зазнали цькувань як кримці. Повернувся на Батьківщину аж 1989 року. Нурі Халілова визнали “Людиною року-2017” і почесним громадянином м. Сак. Помер 2009 року.

Михайло Рибчинський

Навіть коли окремим сміливцям вдавалося вирватися з концтабору, нацисти кидалися на пошуки втікачів. Місцеві мешканці часто допомагали у пошуках, а часто — навпаки.

Михайло Рибчинський із Київщини. Розпочав службу в Червоній армії з 1939 року, коли Радянський Союз та ІІІ Рейх спільно окупували Польщу та Західну Україну. Історія його полону розпочалася у травні 1942 року.

Після низки пересильних таборів старшого лейтенанта Рибчинського перевели до Німеччини, де він працював на фабриці. У вересні 1944 року до нього підійшов вербувальник від РОА (Российской освободительной армии — військового формування переважно з росіян, котре воювало на боці нацистів). Рибчинський дав йому відкоша, за що отримав звинувачення в антинацистській пропаганді та загримів у концтабір Маутхаузен.

Тут він став учасником масової втечі “блоку смертників” уночі 2 лютого 1945 року. Розшук втікачів увійшов в історію як “Мюльфіртельське полювання на зайців”.

Майже всіх убили на місці або стратили в таборі. Та Михайло був серед тих, хто врятувався. Їх сховала австрійська родина.

Повернувшись до Києва, зробив кар’єру у сфері громадського харчування.

Помер 14 лютого 2008 року.

“Ерудиція і погляди цього академіка не вкладалися у рамки пролетарської ідеології”.

Як пощастило Миколі Біляшівському

Андрій ТОПАЧЕВСЬКИЙ

150-річчя академіка М.Ф. Біляшівського, широко відзначене торік як ювілей одного з будителів національної свідомості, вже вкотре нагадало, якою працею заробляли свої відзнаки і почесні звання українські вчені на початку минулого століття. І ще — гірка іронія: Біляшівському “пощастило” не дожити до репресій 1930-х; пішов до Вічності у 59 років і навіть, на відміну від багатьох друзів і дослідників його творчості, зокрема — академіка Сергія Єфремова, потрапив до І т. Української радянської енциклопедії (1960 р.) як “археолог, етнограф, мистецтвознавець”. Сьогодні маємо всі підстави додати “видатний”. Бо знахідкам і колекціям Миколи Федотовича належать почесні місця в музеях, а його дослідження вражають глибиною ерудиції та вичерпністю висновків.

Канівський природничий заповідник. Будинок М. Ф. Біляшівського з меморіальною дошкою

Починав з гусячого пера

Син сільського священика з Уманщини, Микола Біляшівський набув своїх поглядів і переконань, як і чимало його сучасників, шляхом освіти. Спочатку був гурток аматорів історії у київській гімназії; згодом — правничий факультет Університету Св. Володимира. Там, значною мірою під впливом професорів В. Б. Антоновича і А. В. Прахова, він присвятив свої знання та енергію справі відродження України. Починав навчання у 1870-х, ще пишучи гусячим пером, що викликало глузування “модернізованих” гімназистів-городян. Читав, за власним визнанням, хоч і “без певної системи”, але швидко визначився у наукових пріоритетах, лишив юнацьке захоплення нумізматикою, зосередився на археології та етнографії. Попри поширені тоді серед професури і студентів атеїстичні погляди, особливу увагу приділяв творам сакрального мистецтва. Першим його внеском до музейних фондів була народна ікона “Христос — лоза виноградна”.

1890 року під час експедиції правим берегом Дніпра молодий учений звернув увагу на Княжу гору біля села Пекарі, що під Каневом, де було знайдено безліч стародавніх речей. Так він відкрив для науки місцезнаходження літописного давньоруського міста Родень і розпочав системні дослідження. Вони велися за всіма правилами тодішньої археологічної техніки, щоб, як писав про це академік Дмитро Багалій, “не знищити жодного дріб’язку”. Цей же автор відзначав, що тільки за одне літо тут було здобуто 1,5 тисячі предметів матеріальної і духовної культури, від часів неоліту до Київської великокняжої доби X—XIII ст. Предмети побуту й знаряддя праці (хліборобської й ремісничої), що нагадували сучасні, скарби з художніми оздобами, обручки й люстра, образки з Богородицею та Іваном Богословом, срібні гривні, повний набір насіння зернових культур (жито, пшениця, гречка, овес)... Був засвідчений високий рівень матеріальної культури і мистецтв, господарського і духовного розвитку на Київщині та взагалі в давній Україні. І зроблений висновок про спільність культур полян, деревлян, інших етнічних груп України-Русі. Що й справило відповідне враження в суспільстві.

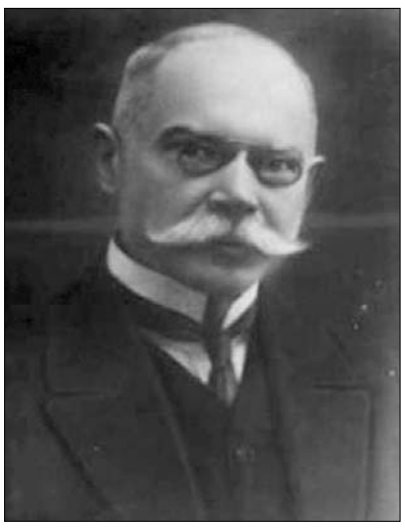

Цікавим документом того періоду є “Оповіді селян с. Пекарі про Т. Г. Шевченка”, зібрані й записані з притаманною йому винятковою докладністю. Сьогодні можна навіть визначити, звідки селянин Галушківський приносив кухоль джерельної води Шевченкові, чий мольберт стояв “на шпильочку” Княжої гори.

Він закохується у цю історичну місцину і купує тут ділянку землі, реалізуючи таким чином свою історичну спадкоємність. Будинок Біляшівського на схилі гори Малого Городища зберігся (реставрований) до нашого часу. Нині у ньому — музей Канівського заповідника, засновником якого справедливо вважається М. Ф. Біляшівський. Є тут і відділ, присвячений видатному вченому і його родині. Майже поруч похований сам Микола Федотович.

З його іменем пов’язані уроки поваги до історичної спадщини, зокрема — природного довкілля, засвоєні автором цих рядків ще в дитинстві, у 1950-му, від свого батька, який багато років керував практикою студентів КДУ ім. Т. Г. Шевченка у Канівському заповіднику. Він вірив, що Канівські узвишшя, ліси, польові нагірні луки і заплава Дніпра мають бути недоторканними і вважаються священними хоча б тому, що ними ходили і тут знайшли вічний спокій Тарас Шевченко і Микола Біляшівський. До речі, крім О. В. Топачевського, на цих заповітних берегах виховували студентів О. Б. Кістяківський, Д. П. Кришталь, Д. К. Зеров, Л. О. Смогоржевський, чиї імена стали легендарними не тільки в науковому світі. За програмою літньої практики здійснювалися не тільки природознавчі екскурсії. Майбутні біологи, геологи, географи, історики неодмінно відвідували Музей і могилу Великого Кобзаря та хутір Михайлова Гора, де жив і працював Шевченків друг, видатний історик М. О. Максимович.

Від бібліотекаря до академіка

Працюючи бібліотекарем у Київському політехнічному інституті, мріяв про музей історії. Нарешті, за допомогою мецената О. М. Терещенка та першовідкривача Трипільської культури В. В. Хвойка 35-річний Микола Біляшівський створює Історичний музей, який і очолює 1902 року. Саме там і тоді, у розквіті творчих сил, він проявив себе талановитим організатором і далекоглядним лідером, якому вдалося переконливо, логічно пов’язати між собою у межах науки етнографії різні види предметного фольклору, систематизувавши їх з погляду мистецтвознавця.

Щодо організаційного хисту, то план “Виставки прикладного мистецтва і кустарних виробів” у 1905 р. заздалегідь було розіслано по всій Україні. Повернулися тисячі відгуків у листах з сіл, маєтків, артільних громад разом зі зливою експонатів. Навіть неповний перелік напрямів і ділянок експозиції нині викликає подив і захоплення: гончарство, плетіння, ткання, вишивка, набойка, шкіряні вироби (лимарство, кожухарство), хатнє малювання та писанчарство, різьбярство по дереву, кістці й каменю; скло, фаянс, металеві вироби. Більшість експонатів лишилося у музеї, але не тільки з метою поповнення його фондів; невдовзі їх використали народні майстри як зразки для відтворення і примноження кращих творів... До речі, саме М. Ф. Біляшівський відкрив для широкого загалу Межигірські фаянсові вироби і навіть започаткував своєрідну моду на їхнє колекціонування; відтоді він опікувався Межигірською фабрикою і, як тільки міг, підтримував її справді народні традиції.

Величезний етнографічний матеріал, представлений на виставці, викликав жвавий відгук у місцевих та закордонних часописах. Значення цієї події для української культури неоціненне: попит на народне мистецтво суттєво підвищився, як і розуміння його ролі у суспільстві. Зросла й цікавість до вивчення та збирання творів предметного фольклору, з’явилося розуміння його зв’язків з іншими видами народної творчості. Провінційні музеї також заходилися збирати твори народних майстрів. У 1911 р. виставка з успіхом повторилася. Того ж року, завдяки невтомній енергії Біляшівського, відбувся широкий показ Шевченкових живопису і графіки. А вже 1912-го — виставка “Старий Київ”. Ця подія, без перебільшення, поклала початок розуміння Києва не як великого губернського міста, а як столиці всієї України.

Від лютого 1917 р., в часі кількох революційних змін, Біляшівського, як видатного ученого чинна влада не оминала увагою. Спочатку Тимчасовий уряд призначив його комісаром з охорони пам’яток старовини у Києві. У найтяжчі голодні й холодні роки він, як відзначав А. Винницький, уживає всіх можливих заходів для порятунку Андріївської церкви, якій уже тоді “загрожувала небезпека сповзти на Поділ”. При тому “багато сил відбирало здобуття шматка хліба”, але разом з іншими ентузіастами він рятує численні київські пам’ятки, зберігши всі музейні фонди. У квітні 1917-го був делегований до Центральної Ради; за рік, 1918-го, Миколу Федотовича обрали до Академії мистецтв; згодом В. І. Вернадський запросив його до Української Академії наук, дійсним членом якої М. Ф. Біляшівський став у травні 1919 р. Обидва вони задовго до цього вступили до Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові, що, як і участь у Раді, не могло подобатися більшовикам.

За життя М. Ф. Біляшівського вийшло друком понад 70 його наукових праць і статей, близько 300 заміток і повідомлень у часописі “Киевская старина” (та заснованому ним же щорічному додатку до нього, “Археологічному літопису”), часописах “Літературно-науковий вісник”, “Сяйво”, “Нова Рада”, англомовному збірнику “Селянське мистецтво Русі” (стаття “Народна творчість України”, Лондон, 1912 р.). Ця публікація мала помітний міжнародний резонанс; як згадував Д. Багалій, автор “характеризує український народ з боку його мистецької вдачі та дуже розвиненого художнього смаку, дає огляд тих важких умов, що в них доводилося жити народові і що гальмували розвиток його творчості, а тоді зупиняється на різних галузях народного мистецтва, даючи характеристику кожної зокрема. Огляд пояснюють численні, дуже гарно виконані ілюстрації”.

Після 1919 р. наукових публікацій Миколи Біляшівського на етнографічні та мистецькі теми не спостерігаємо, і то не лише через його недуги чи внаслідок браку коштів. Ерудиція і погляди цього академіка не вкладалися у рамки пролетарської ідеології, а брати участь у демагогічній пропаганді не бажав. Праці, оприлюднені у 1925—1926 роках, майже всі стосувалися археології, зокрема — Трипільської культури, зрозумілої радянським функціонерам, на відміну від культури сучасної.

Краєвид Канівського заповідника. 1950-ті рр.

“Цінності ваги непропащої”

Його пристрасті не просто змінюються, як це бувало у колекціонерів, а продовжують одна одну на вищому рівні; при цьому велика мета лишається попереду, успадковується іншими. І якби не підступне знищення Українського Відродження, задуми Миколи Федотовича здійснилися б: культурні й мистецькі досягнення мали відродитися в часі й просторі, посівши гідне місце у свідомості суспільства — не тимчасовою модою, а необхідною рисою самоідентифікації. Власне, цього злякалися скажені

українофоби, убиваючи або змушуючи до самогубства патріотичних учених (академік С. Єфремов) і урядовців (Голова Раднаркому М. Скрипник).

Історія мистецтва для нього починається з археології, проходить крізь етнографію, різні види фольклору; нарешті, реалізується у промислах — гончарстві, гутному склі, килимарстві, писанкарстві, народних картинах та ін. Збирання етнографічних матеріалів було шляхом до широких висновків та узагальнень, можливих за умови великої кількості й різноманітності музейних експонатів... Художньо-промисловий відділ у Київському музеї, створений ним, якнайкраще це ілюстрував. Біляшівський віддавав перевагу зразкам промисловим (кустарним), а не штучним; таким чином, твори народного мистецтва цінувалися на рівні т. зв. професійного, доступного лише “вищим” верствам суспільства. Кожна річ, потрапляючи до музею, ставала духовним набутком широкого кола людності.

Чому на цього, здавалося б, далекого від політики ученого чекала доля Сергія Єфремова, стає зрозумілим навіть із побіжної оцінки його життєвої позиції, надто — з національного питання. У статті “М. Ф. Біляшівський на громадській роботі” (1926 р.) Єфремов порівняв дві категорії вчених. Одні ціле життя вивчають наукові проблеми, добираючи факти, складають їх у систему й вибудовують теорії. Але все це — “в затишку своїх кабінетів, немов тільки для себе, не цікавлячись тим, як прийме їхні будування світ...” Інші ж “невсипуще працюють на своїй ділянці, збираючи наукові фонди, — але зараз-же й пускають їх на виміну за життєві вартості... Мало того — в критичні моменти громадського життя такі вчені й зовсім odкладають на бік свій мікроскоп чи скальпель чи перо й кидаються в самий шум боротьби, немов там на практиці вивіряючи та випробовуючи і самих себе, свої власні сили і цінність тих теорій, що на них досі силу свою покладали”. Власне, до таких учених належить М. Ф. Біляшівський, далекий від “кабінетних” діячів. Адже відгукувався на вимоги сучасності ще у “Киевской старине”, де “саму науку українознавства клав лиш за підвалину до всебічного визволення українського народу”. Після цього громадського гарту Микола Біляшівський одержує мандат від Київщини до першої Державної Думи (1906 р.), щоб обстоювати там українську школу, науку, суд, тобто тодішню програму-мінімум українства, яка вимагала “політичних і національних вольностей”. Після розігнання Думи він вертається до музеїв, археологічних, мистецьких і етнографічних експедицій, залишаючись у вирі громадського життя. Зокрема, тривалий час був уповноваженим Союзу міст; під час І Світової війни допомагає потерпілим на Галичині і в Буковині, тим самим, як влучно відзначив С. Єфремов, захищаючи й охороняючи тогочасні мистецькі пам’ятки. “Серед запеклої боротьби й ворожнечі, — завершує він свою думку, — дійсно культурні діячі все-ж умудрилися робити своє ніби неголосне діло, яке кінець-кінцем виявило себе дужчим за голосні гармати, бо дало цінності ваги непропащої”.

Наукова праця може і навіть має бути суспільною. Це на власному прикладі довів академік М. Ф. Біляшівський.

Живі не зневажають мертвих...

У Миколаївці Козятинського району, що на Вінниччині, відбулося яскраве свято — віншування на честь 95-ліття з дня народження відомого українського письменника, лауреата Державної премії України ім. Т. Г. Шевченка Василя Сидоровича Земляка (Вацлава Вацека), коріння роду якого по батьковій лінії — з цього мальовничого подільського села…

Петро ЗАРИЦЬКИЙ,
заступник редактора районної газети “Вісник Козятинщини”

Василь Земляк — особистість епохальна. Він виразник духу українського і чеського народів, їх мудрість і совість, зболений нерв і надійний місток єднання. Книги “Лебедина зграя” та “Зелені Млини” — глибинні енциклопедії народництва чехів та українців, які мешкають на Поділлі.

У чергову річницю славного односельця вдячні миколаївці відвідали родинне помешкання ювіляра, поклавши до меморіальної дошки в честь нього квіти пам’яті та шани. Біля місцевої школи, що носить його ім’я, відбувся урочистий мітинг із нагоди відкриття на приміщенні школи меморіальної дошки на честь письменника, про якого зворушливо розповідали директор навчально-виховного закладу Лариса Лановик, радник-посланник, прес-секретар посольства Чехії в Україні Давід Машек, заступник голови Вінницької обласної державної адміністрації Олександр Корченюк, начальник управління освіти Козятинської райдержадміністрації Аліна Діденко та інші шановні гості. Хвилюючим переспівом дітей і дорослих звучали Державні Гімни України та Чехії, гордо тріпотіли державні прапори двох братніх держав, коли спало полотнище зі щойно відкритої меморіальної дошки...

В актовій залі навчального закладу перегорнуто сторінки літературного журналу, присвяченого віхам життя і творчості письменника, який у 9 літ з батьками переїхав з села Конюшівка Липовецького району Вінницької області, де народився, у Миколаївку, де мешкав батьків чеський рід Вацеків. У 1932-33 роках у Миколаївці, чи не в єдиному селі Вінницької області, від голодної смерті не померла жодна людина, бо місцева громада піклувалася про бідних, обездолених, голодних і скривджених, не видавала заїжджим хлібограбіжникам своїх сусідів і земляків...

У Миколаївці Вацлав Вацек закінчив 7 класів чеської школи, а середню освіту здобував в українській школі села Йосипівка, що розташовується за 10 км від рідної домівки. Тут батьки винаймали для сина житло...

Юнакову мрію стати військовим льотчиком перекреслила війна. Відважний патріот разом з однодумцями брав участь у роботі підпільної антифашистської організації, що діяла на Ю. Миколаївському цукровому заводі, який дивом уцілів й успішно працює й нині. Тут Вацлав з однодумцями проводив диверсійно-підривну роботу, пустивши на залізниці між селами Миколаївка та Голендри під укіс ворожого ешелона. З побратимом Миколою Бистрицьким Вацлав убив шефа самгородоцької жандармерії Ріхтера, який знущався над мирним населенням і був причетний до знищення в містечку Самгородок 4 червня 1942 року 492 євреїв, з яких 240 дітей.

Особливої уваги заслуговує участь В. С. Вацека у партизанській діяльності, де він був командиром загону розвідки. Тут молодий месник отримав псевдо Василь Земляк, яке в подальшому й стало його літературним псевдонімом.

Учасники свята розгорнули широку палітру літературної та

Відкрито меморіальну дошку В. Земляку

кіномистецької діяльності письменника, де дилогія “Лебедина зграя” та “Зелені Млини” здобула широке визнання, принісши всенародну шану письменникові.

Не менш значимі кінофільми, зняті за сценаріями Землякових творів “Люди моєї долини”, “Дочка Стратіона”, “Відвага”, “Вавилон XX” та інші.

Він любив Україну і захоплювався чехами. Всім вистачало місця у його чуйному, відкритому для добра і любові серці.

Цікаві розповіді про життя і творчість Василя Земляка доповнювались поетичними рядками та цитатами з його творів, виступами юних аматорів чеського фольклорно-етнографічного ансамблю “Студанка”, піснями, демонстрацією слайдів із життя письменника. Враженнями від творчості неперевершеного Майстра та турботою про збереження пам’яті наших славних предтеч були наповнені слова письменника Петра Зарицького, який наголосив, що до сторіччя Василя Земляка на Козятинщині потрібно спорудити пам’ятник письменникові, а також запровадити літературно-мистецьку премію ім. Василя Земляка.

Дякувала миколаївцям за шанування батька дочка письменника Олеся Земляк, яка приїхала з Києва, відзначивши, що в Миколаївці особлива духовна аура. Тут відчувається дух її славного роду. Дружина народного депутата України Петра Юрчишина Любов Юрчишина подарувала навчальному закладу бібліотечку сучасних книг, висловивши захоплення творчістю Василя Земляка та його односельцями.

“Нехай живі не зневажають мертвих, — просив написати на його могильній плиті Василь Земляк, — на шані тримається рід людський...”

Мов іскорки людської пам’яті, тріпотіли запалені свічечки в долоньках юних нащадків великого Майстра Слова, який на пагорбі людської шани стоїть на височині, до якої нам рости.

Гості оглянули навчальний заклад, відвідали Музей чеської культури, дякуючи натхненнику і зберігачу культури та звичаїв чеського народу на Козятинщині, заслуженому працівникові культури України Ларисі Ярославівні Лановик, яка має чеське коріння і не тільки очолює місцеву школу-дитячий садок, вивчає і примножує культуру голендерських чехів, а й створила неперевершений фольклорно-ентографічний ансамбль “Студанка”, творчість якого знають у багатьох куточках України і Чехії. А ще ця невтомна трудівниця написала книгу “Прадідів розчищені джерела” про історію чехів і її роду на Козятинщині.

Танцює Студанка, с. Миколаївка

Виміри часу

Ростислав МУСІЄНКО,
член НСПУ, НСЖУ

На легендарній Болдиній горі громадськість Чернігова провела мітинг-реквієм, присвячений 105-м роковинам з дня відходу у вічність Михайла Коцюбинського

Слухаючи заупокійну літію, що звучала з уст настоятеля храму святих Михайла і Федора отця Олега, з особливою гостротою відчув: ми з однодумцями перебуваємо в одній із сакральних точок Європи. І треба нарешті зрозуміти поклик цієї землі, адже після перемоги князя Мстислава Хороброго під Лиственом над варязькими найманцями свого брата Ярослава, пізніше названого Мудрим, Чернігів тривалий час був фактично столицею Русі-України, найпотужнішої тоді держави континенту.

В історії людства не буває випадковостей. “Все закониться мірою часу”, — сказав колись видатний чернігівський режисер, заслужений артист України, чиї заслуги якраз у царині поезії ще й досі недооцінені — Леонід Отрюх. І цілком закономірно, що тисячолітні кургани на Болдиній горі органічно поєднані з могилою Михайла Коцюбинського, чия роль у становленні українства дотепер більше зрозуміла світу, аніж деяким землякам.

Бо що таке рідна мова? То знаковий код нації. Але якщо в цифрових технологіях, які обслуговують сучасні здобутки цивілізації на кшталт ТБ, інтернету тощо, задіяні всього десяток символів, та сама кирилиця містить їх більше тридцяти. А відтак ця система сигналів із Космосу уречевлює картину світу, значно повнішу і складнішу, аніж дехто бачить на екранчиках смартфонів.

Але ж творцями мови є людські особистості. І, коли говорити про Україну, то цей доленосний ряд відкривають імена Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша та Михайла Коцюбинського. Академік Сергій Єфремов, чия постать одна з найпомітніших і найтрагічніших у сутності розстріляного вітчизняного відродження (страчений більшовиками 1929 року — *Авт.*) у своїй головній праці “Історія українського письменства” Михайла Коцюбинського визнавав, цитую, за “найвизначнішого з сучасних художників”.

Художник, майстер слова, неперевершений стиліст, європеєць із голови до п’ят, аристократ духу — це я, знову-таки, переказую оцінки Сергія Єфремова — дивовижним чином поєднав у своєму доробку козацький демократизм і степову романтику, побачив тіні забутих предків, сягнув найтонших відтінків і відтак вершин гармонії того, що вийшло з-під його пера в останні п’ятнадцять років творчості, невідривних від життя у Чернігові.

Отут і пора повернутися від академічного дещо екскурсу до реалій сьогодення в рідному місті.

Всі виступаючі на мітингу, зокрема, правнук класика Ігор Коцюбинський, голова Чернігівської обласної організації НСПУ Ганна Арсенич-Баран, настоятель храму святих Михайла й Федора отець Олег висловили, послуговуючись мовою європейських достойників, глибоку стурбованість тим фактом, що пам’ятник на могилі великого письменника та його вірної дружини Віри Устимівни (вибачайте за мимовільну тавтологію! — *Авт.*) залишається “безголовим”. Тобто, вперше за більш ніж півстоліття з моменту встановлення бронзового погруддя Михайла Коцюбинського громадяни бачать замість нього поруйновані кріплення, шмат арматури... І якщо раніше йшлося про зухвалий карний злочин, то нині, коли минуло вже місяці, варто говорити про безголів’я саме чиновників, від яких залежить повернення скульптури на її узаконене часом місце. Як тут не згадати геніальну фразу головного героя цього допису: “Поезія не може жити на смітнику, а без неї життя — злочин”. Схоже, співучасники бюрократичної тяганини навколо реставрації потерпілого від вандалів пам’ятника зазіхають перетворити на звалище наші душі.

Не вийде! А всім “подєльнікам”, користуючись зрозумілим для них кримінальним сленгом, оцих глибоко антиукраїнських діянь, раджу пригадати ще один крилатий вислів класика світової літератури.

“Зведись, народе. Простягни руку по свою правду. Сам не візьмеш — ніхто не дасть”.

*“Є душа, що скучила за віршем,
який потрібен просто для душі…”*

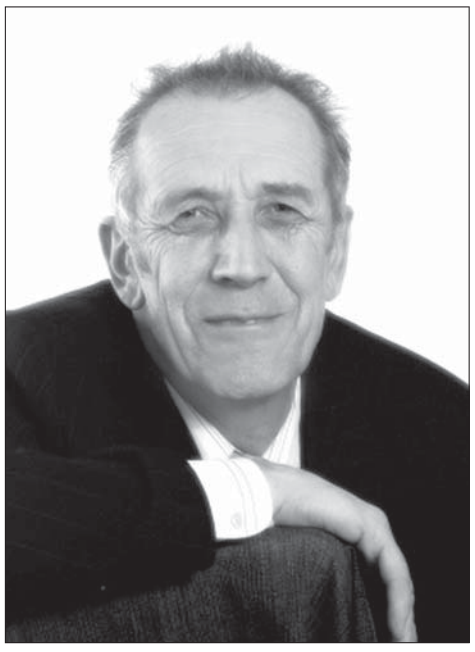

Анатолій НЕНІЦИНСЬКИЙ

Чотири пори Любові

Поема-колаж

Пролог

Є вірші вічні, наче дзвони віщі...
Аж тремтять душі в піднебеснім віражі.
І є душа, що скучила за віршем,
який потрібен просто для душі...

Пошепки

Вірш для душі виношує душа.
Слова під серцем чую ще від літа.
Лиш хочу їх, через печаль і жаль,
Так написати, мов прошепотіти.

Слова тримаю в трепеті душі.
Їх навмання у світ не відпущу я,
Бо душі є там і лихі, й чужі:
Вірш прочитають,
Але
Не почують.

Хай той почує від душі слова,
Чия душа давно вже не на місці,
Але надія в серці ще жива,
Що день прийдешній стане
Благовісним.

Хай до душі прийдуться хоч на мить
Тому в цім світі,
Кому й світ немилий,
Бо серцю не накаже розлюбить
Ту жінку, що його
Не полюбила.

Вірш для душі вже склався, далебі...
Лиш крик душі я у собі залишу.
Не треба слів,
Що перебільшать біль,
Ті напишу, що годні
Перетишить.

Надія високостю проплива —
Душа ген-ген під хмарами витає ж:
Ти пошепки написані слова
Про себе
І про себе
Прочитаєш...

Видиво

Блажен, хто вірує,
а я
лише надією блаженний:
нехай хоч трохи посія
сей вогник...
Він так довго жеврів.
Здвобіч долонями прикрив:
якийсь та прихисток...
А може...
Нехай до часу до пори
побуде щось, на щастя схоже.
Як з неба вихори впадуть,
почнуть, немилосердні, шастать —
в долоні душу всю вкладу,
а захищу свій скарб.
Не згасне.

...Ще світло лине від чола,
від мерехтливого волосся,
ще очі сяють, і тепла
у вуст моїх
всевладно
просять.
Стою над видивом ясним
так молитовно, на колінах.
Є, щоб сю ніч лишився я з ним,
твоє найвище повеління.

...Біліє в сутінках плече.
Цілую,
стриматись не можу.
Не дуже й вірю,
та з очей
щось променить,
на щастя схоже.
Моїм рукам
твоє лице
довірилось:
палають скроні!
І я блажен,
бо чує це
душа,
що перейшла
в долоні.

Мотив

І знов чомусь прийшов до нас
Притишений років стіною
Непроминальний той романс,
Де просто так: “*Побудь зі мною...*”

Клекоче, хрипне світ.
У нім
Душа людська зірвала голос...
Пощо ж рокована мені
Цих слів звичайних винятковість
І ці періоди-лади:
“Побудь іще... Не йди, не йди...”

В громохкім, рванім ритмі дня
Звідкіль вони, з якого дива –
Неначе фатум, наслання! –
Ці хвилі вічного мотиву:
“О, як тебе чекала я...”

Чом ся мелодія тремка
Мене знайшла і серце тисне,
І руку чом шука рука,
Чом ця сльоза і чесна, й чиста...

...Не треба, пісне...
Повернись
В свій час наївно-елегійний.
Іди собі в своє Колись,
Мов патефон, просте й надійне.
Ми ж тут жорсткі, жорстокі...
Де ж,
В якій душі знайдеш спокою...
А ти пливеш, а ти не йдеш.

...І Ти не йди.
Побудь зі мною.

Моління

Господи, кому до того діло,
Що колись там
Хтось там,
Десь отам
Задивившись на тіло Її біле —
І ввібрала очі нагота.
І осліпнув!
Тільки біло-біло...
Тільки вустонька
Й гірко-солодкий біль...
Господи, кому до того діло?!
Лиш одному, Отче наш, тобі.
Бо ж в раю таки з Твоєї ласки
Жив той раб утіх земних
І зваб,
Й Перводіва
В перший гріх упасти,
Коб не він, спокусник,
Не змогла б.
То за те, що піддалась намові
Й скуштувала пізнання плоди,
Вищу міру —
Каторгу любові —
Сам ти людям, Боже,
Присудив.
Вигнавши із раю в час прадавній
У земних турбот несамовить,
Для утіхи неземної дав їм
Лиш одну,
Та й то гріховну,
Мить.

Не суди ж сих двох
Опісля того,
Отче наш,
Найвищий Судія.
Длань Твоя над стомленим чертогом
Їм во ім’я сина хай сія.
Хай вона його
Під серцем ніжно носить,
Хай народить в муках, як і всі —
То на тому й кари з неї
Досить.
Милосердним будь, іже єси.
Ну а муж сей,
Що спалахкотіло
Дав спізнать їй найсолодших перемін,
Хай лишень від сяйва Її тіла
Сліпне так щоразу,
Все життя.
Амінь.

Знак

Знову літо перебуто. Все без Вас —
перебуття.
Хто когось на перепутті про життя перепитав.
Хтось оглянувся — нікого. Може, то чиясь душа?
На хресті доріг підкова.
Ходить колами лоша.
Рік пройде — і все спочатку,
поки час візьме своє —
Й на копито, мов печатку, хтось підкову ту наб’є.
Піде коник по дорозі тій, що з ночі —
в білий день.
І, дивись, ще до морозів білий замок Ваш знайде
За лісами, за горами
Й, щоб не чув ніде ніхто,
Біля кованої брами
М’яко тупне копитом.
Лиш у Вас, пресвітла пані, серце тьохне.
І відтак
Ви в ранковому тумані розшукаєте той знак.
“Що ж він значить, слід підкови?
Може, є десь поряд
хтось?”
Роззирнетеся — нікого.
Не судилось...
Не збулось...
Ну а хтось в своїй дорозі пригадає вже при дні:
“Покотились йому сльози ще раніше, ніж мені”.
І до Вас із високості через Простір, через Час
Долетить:
“Все дуже просто...
Він і досі любить Вас”.

Осіння елегія

Це видіння мене не мине:
ти, у сукні наївно-бузковій,
йдеш навстріч, та минаєш мене,
наче ми і не знались
ніколи.
Озирнувсь...
Обернулась і ти.
“Чом, — питаюсь, — мене обминаєш?
Чи мені, як ішов,
так і йти?”
Очі — в очі:
“Хіба ж ти не знаєш?”

Я собі:
“Ще півкроку ступни — в півстоліття —
і вже ти у Залі...
Й баяніста у тім не вини,
що лади вам не все розказали...
Руку знов поклади на плече,
то й себе не винуй хто зна в чому.
Ну було: возсіяння очей...
вечір... вальс випускний в “шостій” школі.
У “гай-гай коли...” сплинув і вальс,
й поцілунок отой після вальсу...
Ну було: розвела доля вас...
Перебутністю
не переймайся.

...Згодом справжнє кохання прийшло...
Призабулось те юно-зелене.
Є щасливе родинне тепло і у неї, я знаю,
і в мене.
Діти... внуки... Прийшла й сивина
у... тодішній... мій чуб
темнорусий.
Я щасливий, щаслива й вона.
Ну а згадки приходити
мусять...

...Ще стоїть твоя Перша Любов
і втирає, здається, сльозину.
Ще хвилина — й піде вона знов,
як і ти,
через осінь —
у зиму.
Ген під хмарами твій Часоплин...
То збагни, сивочолий, нарешті:
журавлиний убито вже клин
між минулим твоїм — і прийдешнім...”

...Ти крутнулася на каблуках,
мов у вальсі...
на битій дорозі,
та й пішла, вся бузкова така,
що аж в грудях... у горлі вже... сльози.

Десь ми стрінемось, може, колись,
дай нам Боже,
у пору погожу.
то й пишу наче вірш,
наче лист...
і поставити крапку
не можу...

Мініатюра зірки

Прилечу... І ввійду... І шолом
скину сірий: пилюка ж з дороги!
Похилю покаянне чоло.
Скам’янію біля порога.
Вже повіривши в мій приліт,
усміхнетеся: *“Ох, ідальго...*
Як велось Вам чотириста літ
на шляхах і тернистих, і дальніх?”
Я ж, затиснувши руків’я меча, лиш зітхну,
наче совість людства —
і погасне раптом свіча
в кришталевій богемській люстрі.
Підведетеся. Шаль із плечей білі крила розкриє
в польоті —
і утішусь докором очей:
“Як чекали ми Вас, Дон Кіхоте...”
Мій літак відгуркоче у ніч,
Росінанта покличе з собою...
І погаснуть дванадцять свіч...
Ми ж світити залишимось
двоє.
Ми у замку. Ось тільки:
“Твоя-а-а-а!” — електричка гукає
так звично...
“Так-так-так!” — в такті серця здаля
нам вистукують стики ритмічно.

...Спить кохана. Біліє стіна:
в ніжну втому вдивляється
зірко.
У багетовій рамі вікна — мініатюра... То зірка.
Шибку нашу перепливе —
і засяє у рамі для інших.
Стосотліття шедевр сей живе,
та немає од нього новіших.

...Є ще зірка. І перса цвітуть.
Хтось щасливий до світлого болю,
що в сім світі він може побуть
аж до ранку
з своєю
Любов’ю.
Завтра знову рушатиме в путь...
Але ж знатиме: так до останку
його Доля чекатиме тут:
в квадратурі панельного замку.

Епілог

Ми з внучкою йдемо на день народження...
Уже давно чекають нас, атож...
Ми обіцяли: прийдем без запрошення,
як тільки випаде у квітні перший дощ.

Панельний дім наш виріс коло Бугу...
З балкона глянули — а берег вже цвіте!
Отож Даруся дідуся до лугу,
за руку взявши, радісно веде.

Біля кондитерської на хвилинку стали
(смаколиками з вікон так пахтить!)
І ось вже Буг. І луг.
— Ура! Застали! Вгадали ми, коли до Вас прийти!

А іменинниця всміхнулося привітно:
— О, бачу, в вас святковий є пиріг!
...Був день народження в кульбабки, пані Квітки.
Жила вона там само, де й торік...

м. Шепетівка, Хмельниччина

Художник. Філософ. Кобзар

Інеса АТАМАНЧУК,
м. Запоріжжя

У Запорізькому художньому музеї виставкою з цією назвою відсвяткували ювілей свого першого директора Григорія Олександровича Соколенка (1928—2016).

Зараз у його рідному Веселому Куті на Миколаївщині — півтори сотні мешканців, а було колись багате козацьке село, де народились Гриша та його старший брат Микола. У старій хаті стояла скриня з козацькою шаблею та “старий дерев’яний диван, на якому на 107-му році помирав дід батька”. У 1931-му родина переїхала до Запоріжжя.

Із записів наших розмов із Григорієм Олександровичем склалося кілька статей. Ці спогади зараз у музеях та навіть помандрували до Америки, де надихнули згадати пережите Тараса Довженка, сина бойчукіста, з яким Григорія Соколенка пов’язує молодість та Нова Каховка. А величезний архів сім’ї Соколенків уже не вперше послуговує Запорізькому художньому музею скарбницею при підготовці виставок, творчих зустрічей, допомагає в науковій роботі.

Домашній архів Соколенків нагадує мені розповідь про акторку Нонну Мордюкову: коли її питали, як вона легко згадує події різних часів, вона відповідала, що має торбинку з папірцями. Виймає, читає записане та може відразу розповісти, за яких обставин писала, що відчувала.

Зібрані за життя папірці, записки, нотатки, документи, разом із художньою спадщиною Григорія Соколенка, — і скарб, і тягар. Його кілька років упорядковує син художника Андрій Соколенко, згадує, аналізує, іноді сумуючи за недослуханим.

Обставини та відчуття відновити важче, бо вже нікого спитати. А от події різних літ життя Григорія Соколенка за його архівом відтворити можна.

Тож візьмемо кілька папірців.

Старе фото, 1939 рік

“Я добре та легко вчився, у 1941-му в сьомий клас перейшов. Займалися з братом у художній студії. У вересні прийшли ми до школи, сіли за парти, вчитель пише на дошці: “Для чого вживаються буквені знаки в алгебрі” — як зараз пам’ятаю, аж тут як гухне — і шибки на підлогу посипались... Вчитель каже: “Дітки, це наші, посидіть”. Ще раз гухнуло. І приходить хтось із десятикласників: “Можете йти додому, більше до школи не приходьте”. Я пам’ятаю, подивився в сторону заводів і бачу: там, де були доменні, скільки видно глазом у небо — стільки підіймався дим... І я заплакав” (записано у травні 2008 р.)

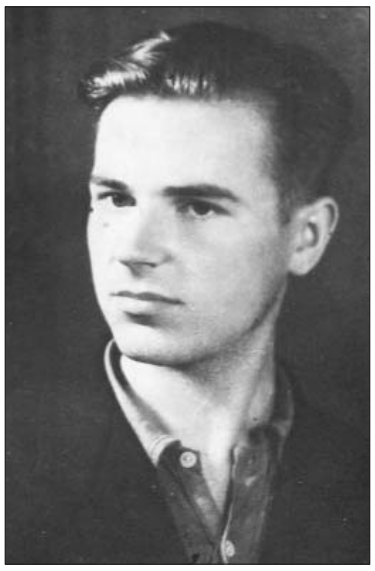

“Не забувайте мене”. 1946 р.

Болісна згадка про початок війни — картина Григорія Соколенка “Моє дитинство. 1941”, написана 1975 року.

“Моє дитинство. 1941”, ЗОХМ

Фото 1946 р.

“...тільки одна думка у мене була — їхати у Дніпропетровськ, до художнього училища. Заняття вже почалися. Я приїхав, приходжу — викладач Микола Петрович Погребняк мені каже: “Ти що-небудь намалюй”. Я поставив натюрморт, намалював — аквареллю, здається. Приносю, він мені каже: “Добре, Грицько, будеш вчитися”.

1949-го закінчив Дніпропетровське художнє училище та поїхав до Латвії — навчатись у Академії мистецтв.

Школа. 10-й виселок. 1939 р.

Малюнок. 1952 р.

“Сестрички мої дорогії, чому соромлюсь вас завжди?” — підписував молодий художник Григорій Соколенко портрети дівчат на будівництві Каховської ГЕС. З 1952-го до 1955-го кожне літо студент Григорій Соколенко їхав на практику до Нової Каховки, де замальовував нові будинки, величний Палац культури, Дніпро, що міняв свій рух, плавні... Більше ста графічних робіт та десятки олійних склали експозицію “Будується місто” 2013 року в Новій Каховці.

Художник побачив місто, свідком будівництва якого був, новокаховці мали змогу кілька місяців роздивлятися знайомі риси свого міста. Ми сподівались знайти хоча б нащадків перших новокаховців (місто засноване 1952 року).

І вже після виставки надійшов лист до Запорізького художнього музею. Писала з Нової Каховки жінка, яка все життя пам’ятала, як була художнику моделлю — вибрав її одну з трьох дівчат, що працювали в їдальні, та написав портрет. Розшукуючи художника, була впевнена, що так має бути та написала адресу на конверті: “Запорізький художній музей імені Г. О. Соколенка”...

Син художника Андрій Соколенко та Ірина Миколаївна Ласка (1939—2011), мистецтвознавець, про першого директора музею Григорія Соколенка:

“Для нашого музею, який створювався при відсутності експонатів, комплектування фондів було основною умовою життєдіяльності і мистецького рівня. Щоб ми в перспективі могли зрівнятись з кращими обласними музеями, Соколенко запустив систему експедицій Україною для збору експонатів народного мистецтва (зокрема, петриківського розпису), а до видатних художників і колекціонерів звертався сам — їздив у Москву до Оксани Павленко (художниця з оточення Бойчука), у Київ — до дружини видатного Анатоля Петрицького, та до одеських колекціонерів, і привіз перші наші роботи, датовані кінцем XIX—початком XX століття та 20-ми роками. Зараз у нас цікава високохудожня колекція, яку музей збирав протягом усього свого життя — з 1971-го і до сьогодення. Мистецьке середовище міста вдячне нашому першому директору”.

Андрій Соколенко та Ірина Ласка. 2010 р.

Якби не Григорій Соколенко, Запоріжжя б не мало ескізу Анатолія Петрицького, не мало б колекції робіт бойчукістів, які наш художній музей представив на виставці “Бойчукізм” у київському “Арсеналі” 2017 року.

Монументальна виставка у Києві. 1970 рік

1960 року та на початку 1970-го Григорія Соколенка запросили до Києва. Він брав участь в організації першої республіканської виставки монументального мистецтва. На ній уперше було представлено твори та фото знищених монументальних робіт художників школи Михайла Бойчука.

“Основна ідея виставки була у тому, щоб знайти шляхи об’єднання усіх видів мистецтва в архітектурі. На великий жаль, не всі це зрозуміли, а ті, що зрозуміли, робили все, аби такої виставки не відбулось. Виставлені твори журі передивлялось сім разів”.

Згадував, як бойчукіст Григорій Довженко радив, як розкласти на вітринці дивом збережені малюнки своїх загиблих друзів.

“Коли мені вперше довелось побачить гризайль Рокицького “Оборона Луганську”, у душі промайнуло, що я на все готовий... раді того, щоб цю роботу показать.

Через мої руки пройшли майже всі негативи... на великий жаль знищених фресок, виконаних у 20-ті роки на Україні під керівництвом М. Бойчука.

Мені тепер стало зрозуміло, де обірвалась ниточка, що зв’язувала провідний досвід шкіл мистецьких”, — записував свої сумні відкриття.

Фото бандуриста. 1991 р.

“Мій гарний товариш та учитель художник, архітектор, бандурист Григорій Кирилович Ткаченко у 93 роки”, — підписав це фото Григорій Соколенко.

Закоханий у бандуру, він знайшов однодумця. Григорій Ткаченко зробив для молодшого товариша бандуру за взірцем козацького інструмента 1740 року. З нею не розлучався запорізький художник: збирав ноти, записував та вчив старі козацькі пісні. Часто брав бандуру з собою, грав на виставках, зустрічався з молодими музикантами...

Григорій Ткаченко. 1991 р.

Писав: *“Не можу пробудити почуття поваги до нашого слова. До пісні. Заполонили ефір та теліки бездушністю, чути все оте мені тяжко.*

Невже не почую на острові Хортиці багатотисячний український хор?”

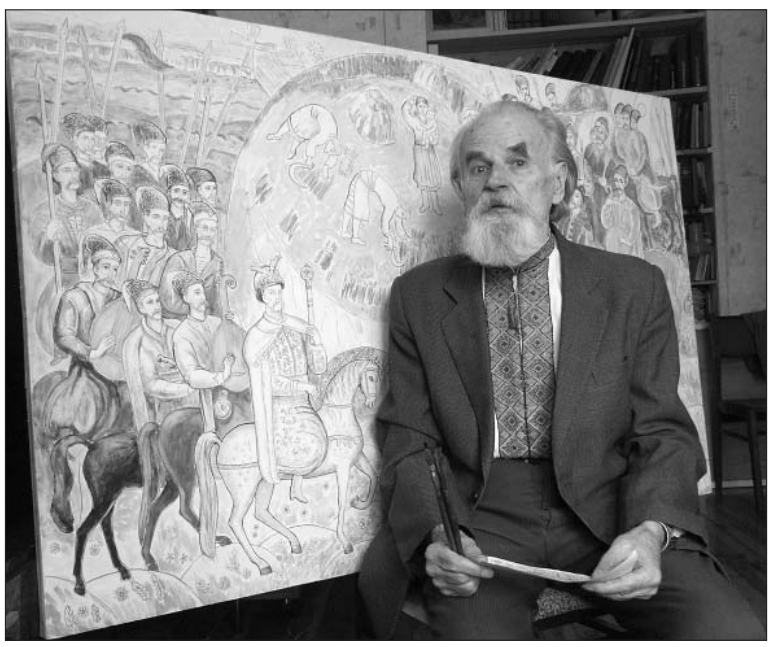

Картина “Ой, на горі та й женці жнуть”, подарована 2015 року Запорізькому військовому шпиталю

“Внутрішній пріоритет художника-поета останніх років життя — сімейна ідилія, освітлена духовністю і родинним теплом”.

Шевченковому Щоденнику — 160 років

Володимир МЕЛЬНИЧЕНКО,
доктор історичних наук,
лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка

Наближаємося до завершення проекту, присвяченого 160-й річниці ведення Шевченкового Щоденника. Цього місяця історик-шевченкознавець Володимир Мельниченко коментує нотатки Тараса Григоровича від 10, 11 і 12 травня 1858 р., нагадуючи його поезії та розповідаючи про Шевченкових друзів і приятелів.

У травні — 20 числа — Тарас Григорович зробив останній запис у своєму Щоденнику, і після цього, впродовж більш як півсотні днів, не робив у ньому нотаток, а 12 липня 1858 р., у день народження М. М. Лазаревського, поет подарував йому свого Щоденника. Наступного дня, 13 липня, у вже подарований Щоденник Тарас Григорович зробив ще один запис, але про це розповімо у наступній статті нашого масштабного проекту в липні 2018 р.

10 травня

Начал работать в Эрмитаже. В добрый час сказать, в худой помолчать. Во втором часу пошел на Англинскую набережную *проводить Сухомлинова* за границу. Простившись с Сухомлиновым, *зашел к Н. И. Петрову*. У него случился *билет для входа в Исакиевский собор,* и мы отправились, и нас не впустили, потому что *билет подписан Васильчиковым, а не Гурьевым. Китайский резон.*

Начал работать в Эрмитаже.

Важливий момент! Шевченко зафіксував початок своєї роботи безпосередньо в Ермітажі в омріяній на засланні царині офорта і акватинти. Скоріше за все, він працював над ескізом картини Б.-Е. Мурільйо “Свята родина”, який обрав 3 травня: “*После внимательного обозрения остановился я на эскизе Мурильо “Святое семейство”. Наивное, милое сочинение. Я не видал картины этого содержания, которой бы так шло это название, как гениальному эскизу Мурильо. Итак, с Божиею и Иордановою помощию принимаюсь за опыты, а потом и за Мурильо*”.

Автор статті про іспанського художника Б.-Е. Мурільйо в “Шевченківській енциклопедії” Леся Генералюк цікаво зазначила: “Той факт, що Шевченко з-поміж безлічі малярських варіацій на тему Святої родини обрав саме твір Мурільйо, свідчить про співмірність світоглядних і творчих засад двох митців і водночас характеризує внутрішні пріоритети поета-художника останніх років життя: сімейна ідилія, скромний інтер’єр, освітлений духовністю і родинним теплом”.

Що стосується згадки Шевченком *“Іорданової допомоги”*, то йдеться про російського гравера Ф. І. Йордана (Іордана), який після повернення поета до Петербурга допоміг йому оволодіти технікою гравюри акватинта. (Докладніше див. публікації з нашого проекту в липні та листопаді 2017 р.).

В добрый час сказать, в худой помолчать.

Народне прислів’я.

…проводить Сухомлинова…

Сухомлинов Михайло Іванович (1828—1901) — родом із Харкова, закінчив історико-філологічний факультет Харківського університету, російський історик літератури, професор російської словесності Петербурзького університету (з 1852 р.), академік петербурзької Академії наук (з 1872 р.). Уперше згадується в Щоденнику 25 квітня 1858 р., як уже знайомий Шевченкові. Поет заходив до М. І. Сухомлинова і 6 травня. Відомо, що після смерті Шевченка професор цікавився долею його родичів і допомагав їм.

…зашел к Н. И. Петрову.

Петров Микола Іванович (бл. 1825—1878) — чиновник поштового департаменту в Петербурзі, надвірний радник. Освіту здобув у Чернігівській гімназії та Ніжинському ліцеї князя Безбородька, який закінчив у 1844 р. У Щоденниковому запису від 4 травня 1858 р. поет назвав його “*чернігівським земляком*”. Займався літературною працею. Шевченко познайомився з ним ще в 1840-х рр. Разом із С. С. Гулаком-Артемовським відвідував М. І. Петрова вдома 25 квітня 1858 р. На жаль, у “Шевченківській енциклопедії” відсутня стаття про М. І. Петрова, можливо, тому, що вона була пропущена і у “Шевченківському словнику” (1977).

…билет для входа в Исакиевский собор…

Будівництво собору, що велося з 1819 р., було завершено, але до його освячення (30 травня 1858 р.) оглядати собор можна було лише за спеціальними перепустками. Ісаакіївський собор був побудований за проектом А. А. Монферрана, крім того, над ним працював архітектор В. П. Стасов та ін. В оформленні собору брали участь скульптори І. П. Віталі, П. К. Клодт, О. В. Логановський, живописці Ф. А. Бруні, К. П. Брюллов та ін.

Шевченко, звичайно, пам’ятав, що К. П. Брюллов ще від 1839 р. працював над ескізами розписів для Ісаакіївського собору, а у 1843—1847 рр. брав участь у його розписуванні, про це писав у повісті “Художник”: *“Карл Павлович... начал работать в Исакиевском соборе...”* Працюючи в куполі собору, К. П. Брюллов застудився і навесні 1848 р. змушений був виїхати для лікування за кордон. Спочатку на острів Мадейру, а потім, у 1850 р. — до Риму, де й помер у 1852 р. Пам’ятаєте останню фразу Шевченкової повісті “Художник”? *“Незабвенный Карл Великий уже умирал в Риме”*.

У спогадах М. Ф. Савичева, який спілкувався з Шевченком у Новопетровському укріпленні в

Тарас Шевченко. 1858–1859. Фотограф О. Шпаковський

травні 1852 р., тобто незадовго до смерті великого художника, є пронизливі рядки: “Шевченко говорив багато доброго про К. П. Брюллова як про художника і людину... І обидва ми не знали, що в той самий час Брюллов, залишивши острів Мадеру, повільно конав поблизу Рима”.

…билет подписан Васильчиковым, а не Гурьевым.

Васильчиков Віктор Іларіонович (1820—1878) — князь, генерал-майор, член будівельної комісії Ісаакіївського собору. Гур’єв Олександр Дмитрович (1786—1865) — сенатор, голова департаменту економії Державної ради, керівник названої комісії.

Китайский резон.

У В. І. Даля: “Резон — причина, оправданье, разумный повод”. У цьому випадку вжито поетом іронічно: пуста відмовка.

11 травня

Работал в Эрмитаже до трех часов. Обедал с Желяковским у Белозерского, и *за успех будущего польского журнала “Слово”* выпили бутылку шампанского. Вечером с *Семеном* отправились *к графине Н. И. Толстой* и возвратились в четыре часа утра. К великой радости хозяйки, *последний весенний вечер* был оживлен, как обыкновенно, и необыкновенно весел. Семен и *мадмуазель Гринберг* были душою общей радости.

Работал в Эрмитаже до трех часов.

Нарешті після повернення із заслання Шевченко мав можливість записати, що першу половину дня він повністю присвятив улюбленій роботі. (Вчора було занотовано, що лише *“почав працювати”*).

Обедал с Желяковским у Белозерского…

Ішлося про польського поета і перекладача Е.-В. Желіговського та Шевченкового приятеля, громадського і літературного діяча В. М. Білозерського. (Докладно про них — у публікації з нашого проекту в квітні 2018 р.).

…за успех будущего польского журнала “Слово”…

Польська газета “Słowo” почала виходити в Петербурзі на початку 1859 р. за редакцією Йосафата Огризка (1827—1890) — одного з діячів польського національно-визвольного руху в Росії. Побачили світ лише 15 чисел. Газету заборонили через публікацію листа польського історика і громадсько-політичного діяча Йоахима Лелевеля (1786—1861), якого Шевченко згадував у повісті “Художник”. Відомостей про те, чи читав Тарас Григорович згадану газету, немає.

…с Семеном…

Ішлося про Шевченкового друга, оперного співака Семена Гулака-Артемовського. (Докладно див. публікацію з нашого проекту в квітні 2018 р.).

…к графине Н. И. Толстой…

Ішлося про Анастасію (Настасію) Толстую — дружину віцепрезидента Академії мистецтв Ф. П. Толстого. Починаючи з 1855 р., подружжя клопоталося про звільнення Шевченка із заслання і тепло зустріло поета в Петербурзі. (Докладніше див. публікацію з нашого проекту в жовтні 2017 р.).

…последний весенний вечер…

Ішлося про те, що в сім’ї Толстих відзначали Трійцю або П’ятидесятницю. Того року вона припала на 11 травня.

…мадмуазель Гринберг…

Ішлося про Грінберг Ізабеллу Львівну (1833—1877) — російську співачку, учениці М. І. Глинки, яку Шевченко назвав у Щоденнику “*милою і талановито-голосистою*”. Ще 13 квітня 1857 р. вона брала участь у благодійній аматорській виставі на користь Шевченка, організованій в Академії мистецтв для збору коштів у зв’язку з очікуваним звільненням поета із заслання. Шевченко познайомився з І. Л. Грінберг через рік у родині Ф. П. Толстого, там і зустрічався з нею неодноразово. Поет відвідував також її літературний салон на Кірочній вулиці (нині — вул. Салтикова-Щедріна, 30). Молодий російський скульптор М. Й. Микешин, про якого скажемо далі, згадував, що Тарас Григорович “захоплено слухав Ізабеллу Львівну Грінберг...” У “Шевченківському словнику” (1976) відзначалося, що “поет охоче відвідував літературний салон Грінберг...” Шевченко намалював портрет співачки (не зберігся) і подарував їй автограф вірша “Утоптала стежечку через яр” з дарчим написом угорі над текстом — *“Изе Гринберг”*.

Заграй мені, дуднику,
На дуду,
Нехай своє лишенько
Забуду.
Отака я дівчина
Така я!
Сватай мене, серденько,
Вийду я.

12 травня

Проводил Грицька Галагана в Малороссию и пошел к графине Н[астасье] И[вановне] с целью устроить себе постоянную квартиру в Академии. *Она обещает. И я верю ее обещанию.* Расставшись с Н[астасьей] И[вановной], *зашел ненадолго к художнику Микешину* и *потом к Глебовскому.* Счастливые юноши и пока счастливые художники!

По приглашению Троцины и прочих земляков *пришел я к Дюсо* в 5 часов обедать и неожидан-

но *встретил нижегородских моих приятелей Лапу и Бабкина*. После обеда *ездили с* Троциною и *Макаровым* кое-куда неудачно.

Проводил Грицька Галагана в Малороссию...

Галаган Григорій Павлович (1819—1888) — український поміщик, один із діячів громадівського руху в Україні. Знайомство Шевченка з ним відбулося на початку 1840-х рр. Зберігся примірник видання поеми “Тризна” з дарчим написом Шевченка, зробленим, певно, відразу після виходу твору в світ у 1844 р.: *“Грицькові Галаганові на пам’ять од Т. Шевченка”*. Знову зустрілися вони в Москві — Г. П. Галаган був присутнім на обіді, влаштованому 25 березня 1858 р. М. О. Максимовичем на честь повернення Шевченка із заслання, і залишив про це спогади.

Шевченко спілкувався з Г. П. Галаганом із часу їхньої зустрічі в Петербурзі 28 березня 1858 р. Скажімо, 5 і 19 квітня зробив однакові записи: *“Вечір провів у Галагана”*. Шістнадцятого квітня поет *“охоче виконав його бажання”*, записавши Г. П. Галагану вірш “Садок вишневий коло хати...”

Она обещает. И я верю ее обещанию.

Справді, А. І. Толстая і цього разу допомогла Шевченкові. Вже на початку червня 1858 р. йому була відведена невелика майстерня з антресолями й одним вікном у головному корпусі Академії мистецтв, де він оселився й мешкав до самої смерті.

...зашел ненадолго к художнику Микешину...

Микешин Михайло Йосипович (1835—1896) — російський художник і скульптор. У 1852—1858 рр. навчався в петербурзькій Академії мистецтв.

Шевченко познайомився з ним 1858 р. у родині Ф. П. Толстого, проте, за словами М. Й. Микешина, він ще до того віддав поетові гідну шану, читаючи його твори, “що ходили в списках серед молоді”. Молодий скульптор часто зустрічався з Шевченком в Академії мистецтв, залишив спогади. Зокрема писав, що самовіддана любов Шевченка до народу, свято збережена під постійним гнітом усіляких моральних принижень на засланні, викликала до себе гаряче співчуття і щире захоплення серед людей, особливо молоді.

Після смерті поета М. Й. Микешин записав у своєму щоденнику: “...Помер Шевченко, якого я ставлю дуже високо... та й особисто любив його”. М. Й. Микешин малював поета у труні (малюнок зберігається в Національному музеї Тараса Шевченка).

У 1859 р. М. Й. Микешин виграв конкурс проектів пам’ятника “Тисячоліття Росії” і запропонував увічнити українського Кобзаря серед інших видатних діячів культури в цьому пам’ятнику (встановлений у Новгороді в 1862 р.). Разом із Шевченком він назвав і М. В. Гоголя. В результаті, через силу, в останній момент, імператор Олександр ІІ залишив у списку М. В. Гоголя, але рішуче викреслив Шевченка. Мотивуючи свою пропозицію, М. Й. Микешин упевнено заявив, що Шевченко зробив для Малоросії більше, ніж будь-хто з поетів: “Ми повинні задовольнити національну гордість народу і убезпечити себе від докорів потомства”. Мудрі слова! Тим болючіші для Олександра ІІ, якому М. Й. Микешин ще й необачно нагадав: “Співчуття всіх верств суспільства, висловлене до праху цього поета на шляху його з Петербурга до берегів Дніпра, надто ясно виявило, як цінує народ заслуги цього поета”. Дехто з дослідників навіть вважає, що саме ця фраза була головним “прорахунком” скульптора, бо викликала негативну, більше того, гнівну реакцію Олександра ІІ. Що й говорити, М. Й. Микешин сколихнув у ньому невигубну родинну, романівську образу на кривдника його батюшки й матінки:

*...аж ось і сам,
Високий, сердитий,
Виступає; обок його
Цариця-небога,
Мов опеньок засушений,
Тонка, довгонога,
Та ще, на лихо, сердешне
Хита головою.*

Працівники ІІІ відділу власної його імператорської величності канцелярії професійно зафіксували, що Шевченко “з неймовірною зухвалістю виливав обмови та жовч на осіб імператорського дому...”

Та найголовніше полягає в тому, що Шевченкова поема “Сон” (Комедія), говорячи словами нашого видатного сучасника Івана Дзюби, “стала викликом поета могутній, але нездатній вистояти перед судом розуму імперії”. Нею поет-українець Тарас Шевченко ставав на прю з царизмом.

Отже, найперше Олександр ІІ викреслив зі списку Поета, який уособлював не тільки уярмлений і непокірний український народ, а й усю визвольну боротьбу поневолених царизмом народів. Не забудьмо, що саме за Олександра ІІ завершилося насильницьке приєднання Кавказу до Російської імперії (1864). За два десятиліття до того Шевченко волав про тамтешні злодіяння царизму в поемі “Кавказ”:

*...Лягло костьми
Людей муштрованих чимало.
А сльоз, а крові? Напоїть
Всіх імператорів би стало
З дітьми і внуками, втопить
В сльозах удов’їх. А дівочих,
Пролитих тайно серед ночі!
А матерних гарячих сльоз!
А батькових старих, кровавих,
Не ріки — море розлилось,
Огненне море! Слава! Слава!
Хортам, і гончим, і псарям,
І нашим батюшкам-царям
Слава.*

Незмивною ганебною славою навіки затаврував Шевченко і “батюшку-царя” Миколу І, і його сина Олександра ІІ.

...потом к Глебовскому.

Хлєбовський (Хлібовський) Станіслав (1835—1884) — польський художник історичного живопису, навчався в петербурзькій Академії мистецтв у 1853—1858 рр., тобто тоді, коли Шевченко перебував на засланні, а тому не міг, як довгі роки стверджується на енциклопедичному рівні, бути “у роки навчання в Академії мистецтв... у приятельських взаєминах з Шевченком”.

У квітні 1858 р. отримав золоту медаль за картину “Асамблея при дворі Петра Великого”, що експонувалась на академічній виставці, котру Шевченко неодноразово відвідував. Очевидно, що вони й познайомилися лише в цей час.

Хлєбовського Шевченко згадує у Щоденнику один раз, але стосунки у них склалися приязні. Принаймні той, мабуть, на прохання Шевченка, надав йому манекен, яким користувалися художники в роботі. Зберігся польськомовний лист-записка Хлєбовського (друга половина 1858 р.) до Шевченка з проханням повернути цей манекен.

У 1859 р. виїхав до Парижа для продовження навчання. Від 1880 р. жив у Кракові.

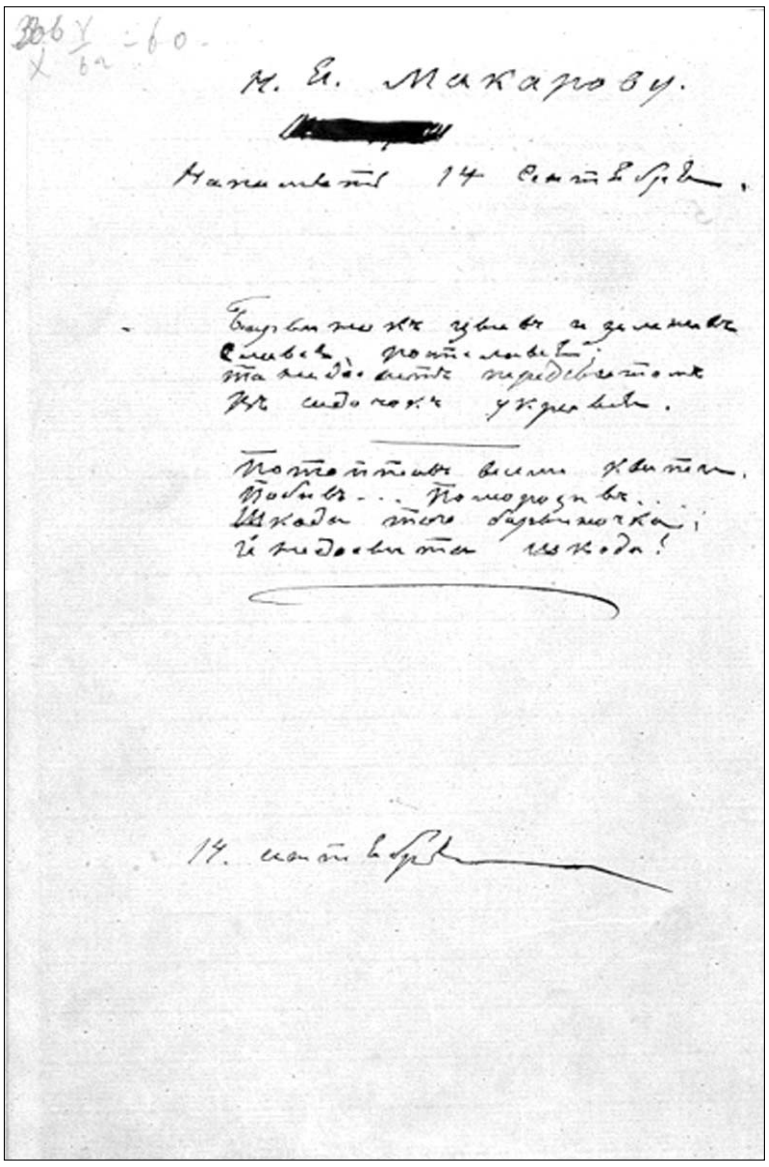

Автограф Шевченкового вірша “Барвінок цвів і зеленів...”

По приглашению Троцины...

Троцина Костянтин Єлисейович (1827—1914) — ніжинський поміщик, повітовий предводитель дворянства. Закінчив у 1847 р. Ніжинський ліцей князя Безбородька, працював у місцевому земстві. Написав низку праць з історії судових установ і про становище селянства. В Петербурзі перебував як представник полтавського дворянства в земельному комітеті, створеному для підготовки селянської реформи і скасування кріпацтва. Хоча в “Шевченківській енциклопедії” зазначено, що “час знайомства з Шевченка не встановлено”, вони, напевне, познайомилися в Петербурзі навесні 1858 р., на що вказав ще С. О. Єфремов.

Шевченко заходив до К. Є. Троцини, подарував автограф вірша “Огні горять, музика грає...”, написаного у 1850 р. в Оренбурзі:

*І всі регочуться, сміються,
І всі танцюють. Тілько я,
Неначе заклятий, дивлюся
І нишком плачу, плачу я.
Чого ж я плачу? Мабуть, шкода,
Що без пригоди, мов негода,
Минула молодость моя.*

На аркуші з поетовим текстом є напис рукою К. Є. Троцини: “Автограф Тараса Григорьевича Шевченко, оставленный им мне на память; написан им у меня на квартире в С.-Петербурге 12-го мая 1858 г. К. Троцина”. З цього автографа вірш переписано з деякими змінами до “Більшої книжки”, текст якої остаточний.

...пришел я к Дюссо...

Ішлося про петербурзький ресторан у будинку, збудованому відомим архітектором П. Жако на початку 1830-х рр. на Великій Морській вулиці (11/6). Це був такий самий фешенебельний заклад, як і ресторан Бореля, в якому Шевченко побував 12 квітня і 16 травня. Вони знаходилися один навпроти одного через вулицю.

...встретил нижегородских моих приятелей Лапу...

Ішлося про старшого нижньоновгородського поліцмейстера П. В. Лаппо-Старженецького, якого Шевченко називав у Щоденнику Лапою. Він допоміг поетові під час його повернення із заслання, про що розповідалося в публікації з нашого проекту в жовтні 2017 р.

...и Бабкина...

Бабкін Олександр Євграфович (роки життя невідомі) — чиновник Нижньоновгородського земельного суду, правник, титулярний радник. Це — цивільний чин ІХ класу в Табелі про ранги, тобто закону про послідовність надання чину в Російській імперії. Цікаво, що звання академіка петербурзької Академії мистецтв, яке Шевченко отримав у жовтні 1860 р, надавало йому можливість затвердження його в чині титулярного радника спеціальним указом Правлячого Сенату.

У січні 1858 р. Шевченко виконав у Нижньому Новгороді портрет О. Є. Бабкіна (місцеперебування невідоме).

...ездили с... Макаровым...

Макаров Микола Якович (1828—1892) — громадський діяч і журналіст, петербурзький чиновник, поміщик із Чернігівщини, літератор, брат Шевченкової знайомої В. Я. Карташевської, в якої служила покоївкою Л. І. Полусмакова. Співробітник “Основи” — першого українського щомісячного літературно-наукового журналу — та інших видань. Близький знайомий П. О. Куліша, Марка Вовчка, І. С. Тургенєва, О. Ф. Писемського та ін. Дружні стосунки Шевченка з М. Я. Макаровим встановилися навесні 1858 р. Виїздив за кордон, і саме через нього Шевченко передав О. І. Герцену “Кобзар”. М. Я. Макаров дав відпускну кріпачці Л. І. Полусмаковій, яку засватав Шевченко. Втім, як і В. Я. Карташевська, несхвально поставився до поетового наміру, потай гальмував його.

У квітні 1860 р. Шевченко подарував М. Я. Макарову автопортрет, а у вересні присвятив поезію “Барвінок цвів і зеленів...”: *“М. Я. Макарову на пам’ять 14 сентября”*. Цікаво прочитати щодо цього сучасний коментар в академічному виданні: “Присвята вірша М. Я. Макарову замість первісної присвяти Ликері свідчить, що й після розриву з нареченою Шевченко зберігав до нього приязні почуття, а може, й визнав слушність його негативного ставлення до свого шлюбу з Ликерою”.

Йдеться, звичайно, про певне визнання макаровської слушності відразу після розриву, що стався між 9 і 12 вересня, бо з часом, у жовтні-листопаді 1860 р. Шевченко в листах до М. Я. Макарова виявляв явно його правоту, пишучи про Ликеру, як *“окупить вона і свою, і мою погану славу”*.

*Барвінок цвів і зеленів,
Слався, розстилався;
Та недосвіт передсвітом
В садочок укрався*

*Потоптав веселі квіти,
Побив... Поморозив...
Шкода того барвіночка
Й недосвіта шкода!*

Шкода, що у Тараса Григоровича так і не склалося сімейне життя, не здійснилася його мрія про власну хату над Дніпром.

“Це великий подвиг трудівників на ниві Шевченкіяни”.

«Наша дума, наша пісня не вмре, не загине…»

Рец. на вид.: «Кобзар» Т. Г. Шевченка у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: науково-бібліографічне дослідження» / Упоряд Л. В. Бєляєва та І. Д. Войченко. — Київ: НБУВ НАН України. — 2015. — 994 с., 392 поз.

Богдан ЯКИМОВИЧ,
доктор історичних наук, професор, заслужений працівник культури України, дійсний член НТШ у Львові, професор кафедри історичного краєзнавства Львівського національного університету ім. І. Франка

Українці, попри все, народ такий унікальний: якщо всі народи, які сповідують християнство, мають одну Книгу, то українці дві — Біблію і “Кобзар” нашого одного, справжнього Пророка, без появи на світ котрого про українську націю можна було б говорити хіба в минулому. І порівнювати Тараса Шевченка зі значенням для англійців В. Шекспіра, для німців — Й.-В. Ґете, для поляків — А. Міцкєвича etc. нічого не значить: Велика Британія мала вже імперію, німці, хоч і були роздробленими, ніколи не були рабами Московської орди і на їхню мову ніхто не зазіхав, а поляки, втративши державу, зберегли могутню еліту з величезними капіталами і в підросійській, і в підавстрійській Польщі. Та й польська неволя не була такою тривалою, як для українців — польська і московська, фактично з повною асиміляцією української еліти. Шевченків “Кобзар” з’явився саме тоді, коли Україна становила собою частину, зрівняну московським режимом, затруєну ординською блекотою, коли нашому існуванню залишилося до смерти кілька історичних хвилин...

Науково-бібліографічне дослідження “Кобзар” Т. Г. Шевченка у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського” (далі — “Кобзаріяна—2015”), присвячене 200-літтю від дня народження Т. Шевченка і, без сумніву, є істотним внеском авторів до вивчення творчого спадку та пошанування пам’яті поета, однак, на жаль, чомусь залишилося поза увагою преси.

Упродовж двох останніх десятиліть вийшли у світ бібліографічні покажчики видань творів Т. Шевченка, що зберігаються у фондах бібліотек та установ України. Підкреслюю — такі видання могли побачити світло денне лише в незалежній Україні, адже навіть окремі видання “Кобзарів” ниділи в спецфондах підрадянської України і про них не можна було згадувати в наукових працях шевченкознавцям. А народилася ця ідея у Львові випуском покажчика видань “Кобзаря” з фондів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника (уклад. Олена Канчалаба, Львів, 1994, 372 с., 175 позицій; вст. ст. проф. Т. Комаринця). Через десятиліття з’явилася “Кобзаріяна” Одеської національної наукової бібліотеки (2005), яка тоді ще носила ім’я Максима Горького (упор. Лариса Бурян, “Опис наявних видань “Кобзарів” у фондах бібліотеки”, Одеса, ОДНБ ім. М. Горького, 2005, 97 с.). Звичайно, у цю скромненьку книжечку не змогли навіть теоретично ввійти зміст Шевченкових “Кобзарів”!

Не знаю, чому Міністерство культури України, яке нині очолює активний учасник Революції гідности, талановитий артист головного в Україні Національного театру імені Івана Франка (sic! — великого друга і шанувальника родини Комарових), мій земляк Євген Нищук, всупереч ухвалі Міжнародного конгресу україністів (Одеса, 1999) ніяк не спроможеться надати цьому унікальному книгосховищу України постановою Кабміну ім’я Михайла та Богдана Комарових, безпосередньо причетних до її діяльності (навіть не знаю, чи хоч раз у житті відвідав її Максім Горькій!).

Українофоби, які обіймають і понині ключові посади у нашій Південній Пальмірі, аби не дратувати просталінським Горьким, зняли лише його ім’я з вивіски, а назвати бібліотеку іменами видатних земляків, ратаїв української культури й не збираються, попри мої звернення як керівника ЛОВ Товариства “Україна-Світ” і далеко не останнього науковця в Україні до всіх керівних структур Одеси та Одеської області. Ба більше, наше Товариство навіть відповіді не отримало на звернення, ухвалене Президією, підписане професором та заслуженим працівником культури України. Лише від НАН України надійшла відповідь, що це справа Мінкультури. Але оскільки ваші урядники також на наші листи не відповідають, звертаюся до Вас публічно як активного учасника Революції, — останній раз я Вас бачив на сцені й слухав 19 лютого 2014 р., — доведіть, що в нас є міністр-патріот, який знає і любить українську культуру!

Та повертаємося до суті нашої рецензії. Істотною відмінністю пропонованої роботи від попередніх є те, що, крім бібліографування колекції, автори виконали наукове анотування видань, яке охоплює книгознавчі, бібліографознавчі, джерелознавчі та історико-культурологічні аспекти.

На нашу думку, зроблено унікальну успішну спробу подолати одну з центральних проблем, пов’язаних із описом рідкісних видань, до яких належать прижиттєві та переважна більшість “Кобзарів” кінця XIX—першої половини XX століть. Уперше в дослідженні такого характеру автори не обмежились опрацюванням лише книжок НБУВ, частина з яких має пошкодження, спричинені або дією часу, або штучними вилученнями в певний історичний період (найбільш відчутними такі інформаційні втрати є для видань, що зберігаються в єдиному примірнику). Було виконано значну пошукову роботу та добір відомостей щодо їх первісного виду та змісту, отож опрацьовувались усі неушкоджені та відмінні за оформленням примірники, зокрема з інших книгосховищ. Якщо через віддаленість доступу перегляд de visu був неможливим, розглядались електронні копії. Це дало змогу скласти (реконструювати) кожний бібліографічний опис із максимальним наближенням до видавничого варіянта книги, забезпечивши всю можливу повноту бібліографічної інформації. Так, зокрема, доведено факт комплектування 1-го видання “Кобзаря” за редакцією І. Айзенштока та М. Плевака (Харків, 1930) з передмовою А. Річицького (див. № 92), наявність фронтиспіса з копією офорта В. Штернберґа у частині накладу видання “Чигиринського Кобзаря і Гайдамаків” (СПб., 1844) (див. № 2) та ін.

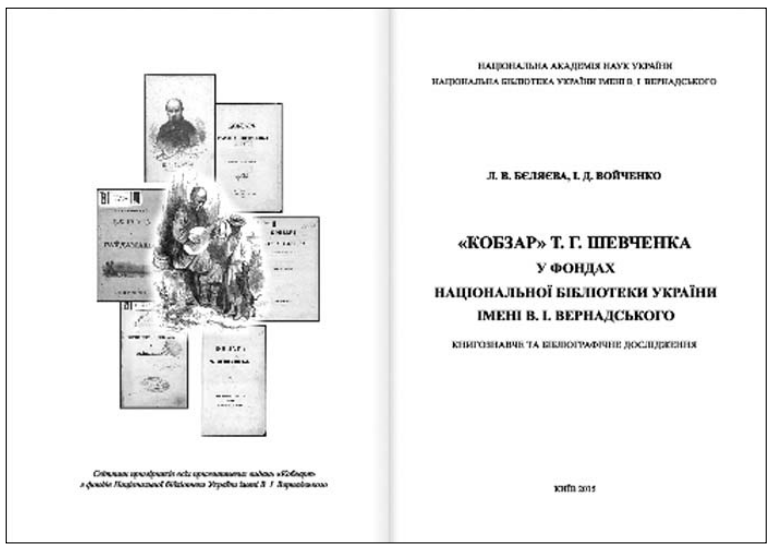

Джерелом наукової книгознавчої анотації, що супроводжує бібліографічні описи “Кобзарів”, були і самі видання, і праці з питань шевченкознавства, історії книги, культури, довідники, архівні матеріяли, робота з якими допомогла авторам Л. В. Бєляєвій та І. Д. Войченко долучити відомості, не зазначені в книжках (прізвища укладачів, авторів вступних статей, ілюстрацій, світлин тощо). Важливими для подальших студій будуть виявлені та описані взаємозв’язки між різними за часом і місцем появи виданнями.

Значним за обсягом є науково-допоміжний апарат. Укладено 14 допоміжних покажчиків, які слугують своєрідним “компасом” щодо змісту видання, підвищують можливість багатоаспектного інформаційного пошуку. Зокрема в “Покажчику факсимільних (репринтних) видань” у зручній для користувача формі подані відомості й стосовно всіх факсимільних (репринтних) видань, і оригіналів, за якими вони виконані. До речі, як на мене, українське книгознавство як наука має розібратися з терміном *факсимільне (репринтне)*, бо вони, фактично два терміни, не тотожні.

Обраний науковий підхід, структура організації матеріялу і ретельне виконання поставлених завдань роблять рецензовану працю важливим етапом дослідження Кобзаріяни як частини Шевченкознавства — шевченкового літературного спадку, національного та загальнолюдського надбання.

Як історик, не можу не радіти тому факту, що рецензована праця справді серйозне джерело щодо вивчення української сфрагістики. Як пишуть автори-упорядники, що “цінну інформацію з історії НБУВ та формування її фондів падають штампи та штемпельні екслібриси, виявлені в “Кобзарях”. Насамперед це штампи бібліотеки, яка протягом свого існування неодноразово змінювала назву. Перший штамп, розроблений наприкінці 1918 р., містив у прямокутній рамці напис старослов’янськими літерами “Національна Бібліотека Української Держави у Київі” та старослов’янські цифри “1918” (рік заснування Бібліотеки, до речі, за гетьмана П. Скоропадського та його й проукраїнських однодумців, що приховувалося за роки існування УРСР — *Б. Я.*), поруч із цифрами — зображення Тризуба з хрестом над середнім “зубом”. Таким штампом у колекції “Кобзарів” позначено 22 видання. У травні 1919 р. Бібліотеку перейменували на Всенародню Бібліотеку при Українській Академії Наук у Києві (1919—1936 рр., з 1921. Академія отримала назву — Всеукраїнська Академія Наук). Відповідні штампи — *Всенародня Бібліотека України в Київі” та “Всенародня Бібліотека України ВУАН”*, а також штамп *Всенародня (Національна) Бібліотека в Київі* (слово *національна* фігурувало в назві до 15 грудня 1920 р.) — зустрічається в 55-ти “Кобзарях”. У подальші роки написи на штампах відбивають назви Бібліотеки: *Бібліотека Академії Наук УРСР* (1936—1948 рр., до 1937 — *Бібліотека Академії Наук УССР*), *Державна Публічна Бібліотека УРСР* (1948—1964 рр.), *Центральна наукова бібліотека Академії наук УРСР* (1965—1988), *Центральна наукова бібліотека Академії наук УРСР ім. В. І. Вернадського* (1988—1996 рр.), *Національна наукова бібліотека України імені В. І. Вернадського* (від 1996 р.). Окремо слід згадати штампи, якими позначались книги під час нацистської окупації Києва, коли бібліотеку за постановою окупаційної влади було перетворено спочатку на Центральну Бібліотеку Райхскомісаріяту “Україна” (1.03.1942—26.02.1943), а згодом на Крайову при Київському управлінні архівів, бібліотек, музеїв. Штампами *RKU Zentrallbidliothek, Kiew* [Цетральна Бібліотека Райхскомісаріяту “Україна”, Київ] та *Landesbidliothek, Kiew* [Крайова Бібліотека, Київ] позначені 15 видань “Кобзаря”. С. 70—71. І на наступних сторінках ще й далі вельми цінна інформація для істориків, книгознавців, бібліотекарів.

Спеціяльно подав таку розлогу цитату — до речі, автори передмови Л. В. Бєляєва та І. Д. Войченко покликаються в цьому питанні на цінну працю Л. А. Дубровіної та О. С. Онищенка “Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського 1918—1941” (Київ, 1998) та її продовження “Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського 1941—1964” (Київ, 2003), аби про це нагадати колегам-історикам, які дуже часто знають занадто мало з книгознавства та бібліотечної справи в історії України.

Відомо, що навіть дуже добра праця, має якісь, хай і незначні, недоліки. Бракує, на наш погляд, розкриття змісту кожного “Кобзаря”, як це зробила Олена Канчалаба у згаданій уже львівській “Кобзаріяні” (1994). Звичайно, збільшився б обсяг книжки, але, без сумніву, зросла б її ваговитість у прямому і переносному значенні. Врешті, це міг би бути і двотомник. Отож роботу можна продовжити, розширивши її рамки за межі фондів НБУВ, що сприятиме повномасштабному вивченню історії підготовки, створення та побутування Книги — Біблії українського народу та одного з найголовніших чинників його незнищенности.

А ще, сподіваюся, ось на що. Автори “Кобзаріяни—2015” та “Шевченіяни — 2014” мають поставити завдання і собі, і своїм послідовникам: кожні десять років видавати наступний том цих унікальних видань, що виходитиме під орудою НБУВ принаймні один раз на десять років. І над цим треба працювати вже сьогодні, бо залишається не так багато часу — лише шість років. Зрозуміло, що два наступні видання цих книг, які заслуговують на найвищі державні премії, мають врахувати раціональні думки всіх їхніх рецензентів.

Не знаю поки що особисто цих двох, очевидно, вельми скромних (а бібліографи — завжди люди скромні!) двох пань — Лілії Вікентіївни Бєляєвої та Ірини Дмитрівни Войченко, але для мене вони — великі люди. Провести такий велетенський обсяг роботи, створити таке ґрунтовне вступне слово “Кобзар”: історія книги”, де викладено основні результати та висновки проведеної роботи, врешті — закінчити практично до великого Ювілею Шевченка, вже у дні Революції гідности своє фундаментальне видання — це великий подвиг трудівників на ниві Шевченкіяни. А ще — принагідно щира подяка видатному українському вченому, одному з найбільших нині книгознавців України і натхненниці цього видання Любові Андріївні Дубровіній, причетній і до рецензованого видання, і до книжки “Тарас Григорович Шевченко: Бібліографія видань творів 1840—2014” (Київ, 2014, 546, 1748 поз. — скорочено “Шевченкіяна”), котрі люб’язно мені подарувала.

Шановний читачу найкращого українського часопису “Слово Просвіти”, про цю фундаментальну працю з бібліографії, бібліотекознавства, врешті — з бібліологічного краєзнавства можна написати значно більше, принаймні невеличку брошуру. Але краще буде, коли моя рецензія стане спонукою для тебе, шановний читачу, зайти до бібліотеки і взяти до рук той чудовий цінний фоліант. Саме такого формату фундаментальні праці на ниві української бібліографії стали найвеличнішими пам’ятниками Пророкові до його Великого Ювілею, навічно вписані до найбільших здобутків на ниві Шевченкіяни в незалежній державі Україна. З роси і води Вам, її творцям, на многії і благії літа!

«Крута непройдена дорога»

Казимир ЯРЕМА,
друг і побратим Ярослава Павуляка, голова Тернопільського районного відділення ВУТ “Просвіта” ім. Т. Шевченка

І почув, побачивши Тараса,
Що стоїть у срібних споришах:
— Приїжджай, поете, у Настасів,
у мені горить твоя душа!
Георгій Петрук-Попик

До когорти справжніх патріотів України належить відомий неординарною поезією поет-шістдесятник, громадський діяч, борець за утвердження українського слова, відродження української держави, просвітянин Ярослав Павуляк, якому 30 квітня цього року виповнилося б 70 років.

Народився Ярослав Павуляк 30 квітня 1948 року в селі Настасів Микулинецького (тепер Тернопільського) району. Виростав у простій селянській хатині під стріхою, як і переважна більшість тодішніх селянських дітей, зазнавав нестатків та бідувань у дитинстві.

Високу національну свідомість, любов до рідної української мови, до Тараса Шевченка Ярослав перейняв від свого батька — Івана Павуляка, який був бібліотекарем “Просвіти” в селі Настасів у часи польської окупації, був патріотом України, за що дістав 10 років каторги в Сибіру. Коли 1939 року на територію нашого краю вдерлися полчища московсько-більшовицьких окупантів, почали арештовувати українських патріотів і нищити все українське, І. Павуляк заховав частину книг із бібліотеки “Просвіти” у себе вдома. Як розповідав сам Іван Павуляк, малий Славко вже у чотирирічному віці декламував вірш Т. Шевченка:

І день іде, і ніч іде.
І голову схопивши в руки,
Дивуєшся, чому не йде
Апостол правди і науки!

А в старшому шкільному віці батько давав Ярославу читати нецензурований “Кобзар” Тараса Шевченка, “Історію України” М. Грушевського. Ярослав читав ці книжки і давав їх читати надійним друзям. Для Ярослава Т. Шевченко був понад усе. Глибоке пізнання Шевченкового слова виховало в Ярослава патріотизм, зародило покликання до поезії, малювання, творчості. Він знав і цінував твори Т. Шевченка, шанував і любив його особистість, був непримиренний до тих, хто робив спроби кинути тінь підозри чи меншовартості на Тараса Шевченка, його творчість. Ще в шкільні роки, коли на уроці російської літератури у 9-му класі вчителька Тамара Шеремет сказала, що якби не було Герцена, Чернишевського і Добролюбова, то не було б і Тараса Шевченка, Ярослав виступив проти цього твердження з різким протестом: “Та як ви смієте так принижувати святе ім’я Тараса Шевченка? Та він на три голови вищий від ваших Герценів!” Хоч Ярослава за це покарали, але своєї позиції він не змінив до кінця життя.

Ще в юнацькі роки Ярослав цікавився правдивою історією України, відвідував місця боїв воїнів УПА проти окупантів, збирав фольклор. З цікавістю і захопленням читав працю Івана Дзюби “Інтернаціоналізм чи русифікація?”, яку я привіз зі Львова 1967 року, і радів, що український дух відроджується.

1968 року на Храмове свято в хаті Ярослава Павуляка я і Богдан Венгер познайомилися з Ігорем Геретою. За столом тоді говорили, що треба відроджувати все українське, хоча б те, що дозволяла тодішня влада. Я. Павуляк показав нам журнал “Жовтень”, де під рубрикою “Молоді таланти України” була його фотографія і кілька віршів.

А вже на початку 1969 року Ярослав згуртував навколо себе патріотично налаштованих хлопців і дівчат й колядками та щедрівками відзначали Різдвяні свята, а в березні, у Шевченківські дні, цей гурт ставив концерти в Настасові та навколишніх селах. Ярослав читав вірші Т. Шевченка, В. Симоненка, В. Стуса та власні, а дівчата й хлопці виконували пісні на слова Кобзаря та поставили п’єсу “Наймичка”.

Ярослав Павуляк

На початку квітня цього ж року на прохання Ярослава Ігор Герета на вантажній машині, на якій віз зі Львова пам’ятник героя соціалістичної праці, привіз у Настасів і погруддя Тараса Шевченка. Ярослав спочатку звертався до місцевої влади за дозволом на встановлення бюста Т. Шевченка на подвір’ї школи, але влада дозволу не дала. Тоді Ярослав вирішив діяти радикально. Він зібрав гурт хлопців, з котрими ставив концерти на Шевченківські дні, і за ніч із 30 квітня на 1 травня 1969 р. бюст Тараса Шевченка в Настасові був встановлений. А біля погруддя вимурувана стіна і на ній намальована гравюра матері з дитиною на руках — символ матері-України, і написані слова Т. Шевченка:

...І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люде на землі.

Тодішня влада сприйняла цю подію як терористичний акт, як вибух мегатонної бомби. В Москву полетіла депеша, що в селі Настасів на Тернопільщині стався прояв українського буржуазного націоналізму. Наступного дня до хати Я. Павуляка приїхали кадебісти, зробили обшук, Ярослава арештували і повезли в КДБ. Під час допиту кадебістів найбільше цікавило те, кого Ярослав має за ворогів. Ярослав відповів: про це треба запитати Тараса Шевченка, бо це його слова. Судити Ярослава не могли, бо керівники села підтвердили, що він звертався до них по дозвіл на встановлення бюста Тараса Шевченка, і ця подія вже тоді набула міжнародного розголосу — про неї говорило радіо “Свобода”.

Кадебісти пропонували Ярославові, щоб він сам (навіть таємно) зняв цей бюст, і тоді йому дадуть можливість вчитися, де захоче, хорошу роботу і кар’єру. Але Ярослав не продався, не зламався, а відповів: “Я вважаю, що Тарас Шевченко заслужив перед Україною та українським народом, щоб пам’ятник йому стояв у кожному місті, кожному селі в Україні. І я знімати його не буду. А якщо ви думаєте інакше, то знімайте його самі”. Ще півроку через день-два кадебісти викликали Ярослава на допити, намагалися зламати, але він не змінив своїх поглядів, може, й тому кадебісти тримали його під пильним наглядом аж до розпаду СРСР.

Зазнали переслідувань і наруги від тодішньої влади й батьки Ярослава Павуляка та його брат Богдан. Ще до цієї події Ярослав успішно навчався у Львівському училищі декоративно-прикладного мистецтва. А після встановлення погруддя Тарасу Шевченку в селі Настасів вступив у Чернівецький університет, а потім — у Кам’янець-Подільський пединститут. Але пильне око КДБ не дрімало. За підготовлений і проведений Ярославом вечір про Василя Симоненка його відрахували з 2 курсу Чернівецького університету, а за сфабрикованими звинуваченнями — з 1 курсу Кам’янець-Подільського пединституту.

Та Ярослав був наполегливий, прагнув до знань, до науки. Йому вдалося вступити у Москві в Літературний інститут. Тут він продовжував гуртувати українців, пропагувати українське слово, часто приїжджав у рідні краї. Якийсь час кадебісти його ніби не чіпали, але напередодні закінчення вишу в Москву приїхав його “опікун” з КДБ Тернополя і почав тероризувати, щоб знайти підстави і відрахувати Ярослава з інституту. Під час однієї розмови із цим кадебістом Ярослав попередив його, що якщо кадебісти посміють його відрахувати з інституту, то він візьме каністру бензину і вчинить самоспалення на Красній площі, але про це буде знати увесь світ. І кадебісти від нього відчепилися.

Закінчивши Літературний інститут, Ярослав поїхав жити і працювати у Словаччину, бо одружився зі словачкою Наташою. А незадовго перед від’їздом у Словаччину він говорив, що дуже хоче жити і працювати в рідній Україні, спілкуватися з рідними, друзями, але, на жаль, мусить звідси виїжджати, бо вороги не дадуть ні працювати, ні жити.

Він жив у місті Братислава, працював у Словацькому літературному агентстві, писав свої вірші та перекладав твори словацьких, чеських та інших авторів. Невдовзі став батьком донечки Мар’яни, але через різні погляди на життя, різницю в дотриманні традицій сім’я розпалася. Через деякий час він одружився з львів’янкою, українкою, і продовжував жити в Братиславі. У цьому шлюбі мав доньку Анастасію, але і цей шлюб був неміцний.

Хоч життя Ярослава в Братиславі було забезпечене, проте його душа рвалася додому, в Україну. Він часто приїжджав у рідне село, в Тернопіль, до Львова, зустрічався з друзями.

А 1991 року, після проголошення Акту Незалежності України, на волелюдному вічі на Театральному майдані в Тернополі Я. Павуляк, переповнений радістю і хвилюванням, від імені українців Словаччини вітав тернопільців і всіх громадян України зі здобуттям свободи. Після його виступу ми зустрілися, і він сказав: “Ну, тепер усе! Не буду більше по чужих краях поневірятися! Вертаюся додому і буду працювати на Україну, на славу рідної землі та добро народу!” Він був членом Руху і “Просвіти”, брав участь в акціях боротьби за незалежність України.

Ярослав повернувся в Тернопіль назавжди. За рекомендацією І. Герети був призначений директором новоствореного музею політв’язнів і репресованих, який розмістився в підвалах колишнього приміщення КДБ. На цій посаді він працював до кінця свого життя.

Довелося починати з нуля і робити багато чого своїми руками, бо фінансування належного не було. Ярослав і працівники музею в час його керівництва створили основні відділи та експозиції музею, відтворили повстанську криївку, зібрали знаряддя катувань кадебістами політв’язнів. Наступники Ярослава значно розширили експозицію музею, удосконалили методику проведення екскурсій у ньому.

За роки діяльності музею його відвідали тисячі людей, зокрема, дітей, молоді, які побачили і переконалися, якими фашистськими методами і засобами московсько-більшовицька влада нищила українських патріотів. Ця робота сприяє вихованню національної свідомості в українців і в цю справу значний внесок зробив Ярослав Павуляк.

Водночас Ярослав продовжує писати свої поетичні твори. Він говорив, що тепер його думка вільна і слово йде від серця. 1993 року побачила світ перша збірка поезій “Блудний лебідь”, друга — “Могила на конях” вийшла 1999 року, а збірка “Дорога додому” — 2009 року.

Ще у Братиславі Я. Павуляк став членом Спілки українських письменників Словаччини, а 1999 року — членом НСПУ.

У Тернополі Ярослав одружився із лікаркою Лесею Філінською. Вони удвох збудували собі затишний будинок і жили щасливим сімейним життям. Леся для нього була люблячою і всепрощаючою людиною: дружиною, сестрою і нянею.

Але арешти, обшуки, постійне переслідування органами КДБ і радянською владою, неможливість самореалізації в молодості й вимушений виїзд за кордон підірвали здоров’я Ярослава, частково надломили його волю і призвели до передчасної смерті.

25 листопада 2010 року Ярослав Павуляк відійшов у засвіти. Тернопільщина і вся Україна втратили не просто талановиту людину, чудового поета і побратима, а справжнього патріота, видатного майстра художнього слова, який зробив значний внесок у розвиток сучасної української літератури, в здобуття Україною незалежності.

Тому таким багатолюдним було прощання з ним у Тернополі і в Настасові. У Тернополі з поетом прощалася майже вся письменницька еліта краю, а рідне село зустрічало Ярослава великою церковною процесією, хоронило, як свого сина.

Вшанування пам’яті Ярослава Павуляка відбулося на пам’ятних вечорах у Тернопільському краєзнавчому музеї, Спілці письменників, у рідному селі Настасів.

Але чи не найбільшим пошануванням пам’яті Ярослава Павуляка є те, що генеральний директор фірми “Агропродсервіс” Іван Чайківський виділив кошти, за які реставровано погруддя Тараса Шевченка і пам’ятну стіну, встановлені 1969 року завдяки патріотизму і стійкості Ярослава Павуляка, а також бруківкою вимощено дорогу до цього пам’ятника і територію біля нього.

Дружина Ярослава Павуляка Леся Філінська встановила пам’ятник на його могилі.

Значним внеском в увіковічнення пам’яті про Я. Павуляка є вихід книжки “Ярослав Павуляк у споминах” у 2017 р., упорядкування якої зробив Олег Смоляк, а кошти на видання виділив Іван Чайківський.

Але, на мою думку та й думку багатьох побратимів Я. Павуляка, громада села Настасова повинна увіковічнити ім’я поета і громадського діяча Я Павуляка, назвавши його іменем одну з вулиць села, обладнанням кімнати-музею ім. Я. Павуляка в приміщенні школи чи БК. А також Спілка письменників Тернопільщини, міська влада і музейні працівники мали б встановити меморіальну дошку в пам’ять про Я. Павуляка, поряд із пам’ятною дошкою, встановлену Степану Сапеляку на приміщенні музею політв’язнів і репресованих. Адже Ярослав Павуляк зазнав арештів, обшуків і переслідувань від кадебістів, був засновником і першим директором цього музею політв’язнів і репресованих, його жертовне, героїчне служіння Україні незаперечне.

Світла пам’ять про поета-патріота Ярослава Павуляка вічна житиме у наших серцях, його неординарні твори служитимуть сьогоднішньому і прийдешнім поколінням, поки житиме народ український, поки є на світі Україна:

Лежить поет, а біля нього
Лягло усе його майно —
Крута непройдена дорога
І лебедине знамено.
Ярослав Павуляк

“Більше значення має внутрішнє, а не територіальне відчуття Батьківщини”.

«Ми не знаємо світу, у якому живемо»

Віра Вовк у Національному музеї літератури України

Віра Вовк (Віра Остапівна Селянська) — знана в Україні та за її межами як самобутня письменниця, невтомна трудівниця на літературній, науковій, перекладацькій ниві, щира й віддана у своїй любові до України, про яку не забуває у далекій Бразилії, популяризуючи й розвиваючи рідну культуру та літературу. Народжена у місті Бориславі (нині Львівська область) 26 січня 1926 року, Віра Вовк 1939 року виїхала з України: спершу проживала в Німеччині, де закінчила Тюбінгенський університет, а з 1949 року й до сьогодні мешкає у Ріо-де-Жанейро. Віра Вовк — фахівець із германістики й порівняльного літературознавства, має науковий ступінь доктора філософії, багато років працювала професором, завідувачем кафедри германістики (з 1957 року) в Державному університеті Ріо-де-Жанейро. Проте справжнім покликанням і життєвою необхідністю для Віри Вовк була і залишається літературна творчість, яка є тим живильним джерелом, що пов’язує її з Батьківщиною, її мовою та культурою, адже у творчості, як і у всьому іншому, вона, за її власними словами, завжди залишається українкою.

Ірина ПРИЛИПКО,
науковий співробітник Національного музею літератури України

Об’ємний і поліфонічний творчий спадок письменниці охоплює поезію (збірки “Юність” (1947, 1955), “Меандри" (1979), “Жіночі маски” (1993), “Віола під вечір” (2000), “Поезія” (2000) та ін.), прозу (збірки “Казки” (1956), “Духи і дервіші” (1956), “Легенди” (1958), “Вітражі” (1962), “Святий гай” (1983), “Карнавал” (1986), “Старі панянки” (1995), “Калейдоскоп” (2001)), драматичні твори (“Триптих” (1982), “Зимове дійство” (1994), “Весняне дійство” (1995), “Крилата скрипка” (2001) та ін), а також серію витинанок. Глибокий знавець світових культур, релігій, міфологій, мов і літератур, Віра Вовк пише свої художні твори українською, німецькою, англійською та португальською мовами, художньо інтерпретуючи універсальні проблеми, пов'язані з осмисленням християнських цінностей, релігійних традицій, амбівалентності людського буття та його духовного, релігійного й містичного сенсу.

Своїми різножанровими оригінальними та перекладними творами Віра Вовк прокладає містки взаємопізнання та порозуміння між американськими й українськими читачами. Цьому особливо сприяє її перекладацька праця: перекладаючи португальською мовою твори В. Голобородька, І. Драча, В. Стуса, М. Воробйова, Вал. Шевчука, І. Жиленко, а твори Ф.-Г. Лорки, П. Клоделя, П. Неруди — українською, Віра Вовк тим самим відкриває для американського читача українську літературу, а для українського — європейську й американську.

4 травня цього року до Національного музею літератури України на зустріч з Вірою Вовк, яка на рідну землю приїхала з далекого Ріо-де-Жанейро й привезла свою нову книгу “Вселенна містерія” (Ріо-де-Жанейро—Львів, 2018), зійшлися її друзі, однодумці, шанувальники таланту письменниці й дослідники її творчості. Прикметно, що перед початком імпрези гостя з Бразилії оглянула виставку, присвячену 80-річчю від дня народження Василя Стуса “І я гукну, і край мене почує...”, організовану працівниками музею, де зокрема експонуються листи Василя Стуса до Віри Вовк.

Генеральний директор Національного музею літератури України Галина Сорока у своєму вступному слові привітала письменницю та всіх присутніх і наголосила на актуальному значенні та пророчому змісті творчості Віри Вовк, проза й поезія якої єднає українців у різних куточках світу й дає наснагу жити і творити. Живе слово письменниці прозвучало в майстерному виконанні актриси Галини Стефанової, яка продекламувала уривки поеми про життя, смерть і спасіння, написаної авторкою в манері середньовічного театрального дійства (частина “Бій на шпаги” з книги “Вселенна містерія”). Одвічними запитаннями, що змушують замислитися над діалектикою буття, призначенням і сенсом існування людини, її ставленням до всього живого, її знанням і незнанням, добром і злом, були звернені до слухачів рядки Віри Вовк:

Запитання
(*Чоловік*)
Чому ми сказані вбивати
Птахів, невинних звірів, риб,
Стинати голови капусти,
Косити трави?

Чи яблуні болить,
Коли зривають яблуко з гілки?
Чи метелик співає?
Чи мурашка плаче?

Ми не знаємо світу,
В якому живемо,
Тільки те, що в ньому
Міцніший є вбивця.

А Вселенна благає любови.
[...]

Сумнів
(*Чоловік*)
Бо, може, остогидна черва
Також страждає
І відчуває жах,
Коли дзьоб яструба
Зближається навпіл роздерти
Її гнучкий хребет [...]
Тоді питаєшся:
Хто сотворив цей світ:
Бог чи Диявол?

Ведуча заходу, завідувач відділу музею Галина Болотова, нагадувала присутнім про віхи життєвого й творчого шляху Віри Вовк, запрошувала до слова та представляла гостей. З-поміж них відомий сучасний письменник і літературознавець, шанувальник творчості Віри Вовк Валерій Шевчук. Валерій Олександрович говорив про своє знайомство з Вірою Вовк, про 60-ті роки минулого століття, коли митці об’єдналися єдиним відчуттям присутності Духу й бажанням бути собою, про ту незабутню атмосферу, до творення та збереження якої була причетна й Віра Вовк — і своїми приїздами в Україну, й своєю творчістю в Бразилії.

Професор із Хмельницького Віталій Мацько розповів про те, як доля подарувала йому знайомство й спілкування з Вірою Вовк. Особливо цінними для пана Віталія є невеличка передмова та поезія-присвята, які написала Віра Вовк до його нової поетичної збірки “Стерта рима” (2017), а також переклала окремі поезії збірки португальською мовою.

Про свою зустріч із Вірою Вовк розповів Юрій Богаєвський — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Бразилії (2001—2006 рр.). “Побувати в домі Віри Вовк — це було майже те саме, що побувати в Україні, адже й інтер’єр (квартира нагадує своєрідний етнографічний музей), і атмосфера її гостинного дому перейняті любов’ю до України”, — зазначив пан Юрій. Він також розповів про благодійну діяльність Віри Вовк та про її працю з популяризації української літератури й культури в Бразилії. На згадку про Україну Юрій Богаєвський подарував письменниці рушник і намисто.

Дослідниця творчості Віри Вовк, авторка монографії “Проза Віри Вовк: виміри сакрального” (2016) Юлія Григорчук зачитала слово-звернення письменниці до українців, у якому головною ідеєю звучала віра у вільну, щасливу й справді незалежну Україну, а також надія на молодь, творчу, розумну, свідому і її роль у розбудові Батьківщини. Ще одна дослідниця творчого доробку Віри Вовк науковець Ольга Смольницька розповіла про особливості своїх наукових студій творчості письменниці й наголосила, що твори Віри Вовк є надзвичайно цікавим матеріалом для літературознавчих досліджень, особливо що стосується осмислення релігійних і міфологічних тем, а також компаративних аспектів, адже тексти письменниці пронизані діалогом із творами світової літератури та міфології.

Зворушливим був виступ художниці-шістдесятниці Галини Севрук, яка згадувала про приїзди Віри Вовк у 60-ті роки минулого століття в Україну й про тогочасну творчу атмосферу та незабутніх друзів, зокрема Аллу Горську, Василя Стуса, Івана Світличного, Миколу Лукаша та інших.

У виступі колишнього дисидента, політичного й культурного діяча Богдана Гориня звучали щемливі спогади про батька Віри Вовк — лікаря Остапа Селянського, для якого на першому місці завжди було людське життя й власний професійний обов’язок. Він загинув під час бомбардування Дрездена в ніч на 13 лютого 1945 року, адже відмовився спуститися в бомбосховище: в цей час він робив операцію й не міг покинути людину на операційному столі. Цей життєвий факт, на переконання Богдана Гориня, відіграв важливу роль у житті письменниці, ставши для неї орієнтиром і прикладом. Пан Богдан висловив своє захоплення невичерпною творчою енергією Віри Вовк, що має бути прикладом для всіх, а також підкреслив велике значення її літературознавчої та перекладацької праці, що спрямована на ознайомлення американців з Україною, її культурою й літературою.

Політик і дипломат Ігор Турянський згадав про своє знайомство з Вірою Вовк, відтворив цікаві факти минулого, зокрема, розповів про те, як, працюючи на митниці, влітку 1967 року став свідком того, як валізи Віри Вовк ретельно перевіряли, адже очікували там знайти щось крамольне й небезпечне для тодішнього режиму.

Заслужений журналіст України, громадський діяч Михайло Сорока назвав Віру Вовк “найяскравішою зіркою української еміграції”, підкреслив різножанровість та художню поліфонію її творчого доробку, наголосив на вражаючій працездатності письменниці, яка розпочинає свій робочий день о п’ятій ранку. Михайло Сорока нагадав і про те, що хрещеним батьком Віри Вовк був митрополит Андрей Шептицький. Такий маловідомий для загалу, але визначальний факт відіграв доленосну роль у житті письменниці. Віра Вовк поділилася з присутніми спогадами про своє знайомство з Михайлом Сорокою, зокрема розповіла про його візит до неї під час перебування у Ріо-де-Жанейро.

Своїми спогадами про зустрічі з Вірою Вовк поділилися колишній редактор і музейник Наталія Ішина та дипломат і перекладач Сергій Борщевський. Зокрема пан Борщевський високо поцінував перекладацький доробок Віри Вовк та його значення для української гуманітаристики.

Доктор філософії, професор Києво-Могилянської академії Роман Веретельник, згадуючи висловлювання одного журналіста, звернене до Віри Вовк — “Буваєте в Україні, але завжди залишаєтеся на відстані”, — зазначив, що “бути на відстані” — це не недолік, а, швидше, особлива роль: бути Людиною Всесвіту. Така позиція позбавляє сенсу поділ митців на еміграційних та материкових, адже більше значення має внутрішнє, а не територіальне відчуття Батьківщини. Віра Вовк завжди була й залишатиметься, за висловом Василя Стуса, “цяткою роду”, невід’ємною частиною свого народу, — наголосив Роман Веретельник.

Спогади про зустрічі й спілкування, роздуми про творчість Віри Вовк, теплі слова на адресу письменниці та побажання їй життєвої енергії, нових творчих здобутків, а також сподівання на подальші зустрічі звучали у виступах багатьох інших учасників заходу.

Віра Вовк вирушить до своєї другої батьківщини, Бразилії, проте, за її власним зізнанням, своїм серцем та думками залишатиметься в Україні.

Що новенького в кіно?

Квітневий огляд кіноподій в Україні

Документальне кіно

“Тато — мамин брат” — приз на фестивалі у Швейцарії

Створений за підтримки Держкіно повнометражний документальний дебют режисера Вадима Ількова “Тато — мамин брат” отримав приз як найбільш інноваційна стрічка міжнародного конкурсу фестивалю Visions du reel. Світова прем’єра відбулася саме тут 17 квітня. Це перша повнометражна режисерська робота Вадима Ількова. А 2 і 3 травня “Тато — мамин брат” побачили глядачі знаного канадського фестивалю Hot Docs. Подорож режисера на фестиваль стала можлива за підтримки Держкіно України та Посольства Швейцарії в Україні.

На виході — “Малевич”

Компанія “Fresh Production Group” представила Держкіно завершений виробництвом документальний фільм “Малевич” (робоча назва “Чорний квадрат”). Зрежисували фільм Володимир Луцький за участю Ігоря Малахова, сценарій Тетяни Філевської. Державна фінансова підтримка — 2 млн 357 тис. 280 грн. Спільне виробництво картини — Україна та Італія. Зйомки відбувалися в Україні, Польщі, Білорусі, США і РФ.

Картина розповідає про життя і творчість одного з найвідоміших художників ХХ ст. Казимира Малевича та його вплив на світову культуру. Основна ідея фільму — розповісти про зв’язок художника з Україною та його повернення до Києва наприкінці 20-х років. Цікаво, що під час роботи над фільмом стали відомими нові факти щодо народження Казимира Малевича у Києві. На широкі екрани стрічка вийде наступного року, до річниці з дня народження Казимира Малевича.

Художнє кіно

“Таємний щоденник Симона Петлюри”

Стрічку створено Національною кіностудією художніх фільмів ім. О. Довженка за підтримки Держкіно України. Історична драма охоплює період життя і діяльності Голови Директорії та Головного отамана УНР Симона Петлюри, а також той час, коли Петлюра перебував у Парижі, в еміграції. Проект картини отримав державне фінансування розміром 23 млн 600 тис. грн (половину від загальної вартості виробництва). Режисер картини Олесь Янчук. Зйомки стрічки відбувалися в Україні та у Франції.

Головні ролі: Сергій Фролов, Ірма Вітовська-Ванца, Богдан Бенюк, Євген Нищук, Тарас Жирко, Вікторія Янчук, Роман Мацюта, Юрій Одинокий та інші. Вихід стрічки на широкі екрани заплановний на осінь цього року.

Завершено виробництво “Екс”

Компанія ТОВ “Т.Т.М.” представила Держкіно історичний пригодницький фільм Сергія Лисенка “Екс”. Сценарій лауреата премії “Коронація Слова”, письменника Ярослава Яріша, режисер Сергій Лисенко. Назва фільму “ЕКС” є скороченням від слова “експропріація”: популярного джерела фінансування революційної діяльності наприкінці XIX— на початку XX ст. Сценарій картини заснований на реальних подіях, що відбулися в 30-х роках на Галичині, яка після розділу Австро-Угорської імперії опинилася під Польщею. Проект картини отримав 12 млн 840,7 тис. грн державного фінансування (половину від загальної вартості виробництва фільму). Головні ролі: Орест Пастух, Віталій Гордієнко, Ліза Бакуліна, Василь Колісник, Роман Кривдик, Анатоль Фон-Філандра, Аліна Коваленко, Юлія Хміль, Артур Шлапак та Владислава Глєба. Далі на фільм чекає фестивальне життя, а на український кіноекран вийде наприкінці 2018 року.

У прокаті — драма “Січень — Березень”

19 квітня в український прокат вийшла створена за підтримки Держкіно українсько-австрійська драма “Січень — Березень” Юрія Речинського. Київська прем’єра фільму відбулася 14 квітня у рамках 7 фестивалю “Тиждень австрійського кіно”. Фільм оповідає дві паралельні історії. Перша — про молоду пару, австрійку Ханну та українця Юру, які потрапляють в автомобільну аварію. Друга — про матір Ханни Марту, яка у Відні переживає розлад особистості, викликаний хворобою Альцгеймера. Міжнародна назва стрічки — “Ugly”. Слоган фільму — “Біль. Секс. Суїцид. Народження”. Фільм створювався у копродукції Австрії та України. Фільм став дебютною художньою роботою Юрія Речинського. Ролі: зірка європейського кіно Марія Хофштеттер, Ангела Ґреговіч, а також українці Лариса Руснак, Валерій Бассель та Влад Троїцький. Музику до фільму написав композитор Антон Байбаков.

“Межа” підкорила словацьких кіноакадеміків

6 квітня у Братиславі відбулося урочисте вручення національної Словацької кінопремії “Сонце в мережі”. Тріумфатором став створений за підтримки Держкіно українсько-словацький фільм “Межа”, який здобув перемогу в 6 з 13 номінацій. Кримінальний трилер “Межа” отримав найвищу нагороду — “Сонце в мережі” за найкращий фільм 2017 року. Режисер стрічки Петер Беб’як отримав приз як найкращий режисер, а Томаш Машталір — як найкращий актор. Нагороди отримали також режисер монтажу, звукорежисер та композитор “Межі”.

“Слово” — відзнака у Нью-Йорку (NYCIFF)

Дипломна робота режисера-випускника Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. Карпенка-Карого Ігоря Висневського отримала нагороду за найкращу режисуру “Best Director in a short film” кінофестивалю New York City International Film Festival (NYCIFF).

Фільм заснований на реальних подіях, що відбувалися у Радянській Україні під час особливого періоду в історії української літератури та мистецтва, що згодом отримав назву “Розстріляне відродження”. Поїздка режисера на фестиваль відбулась за підтримки Держкіно України.

“Інший” — почесна міжнародна премія

Премія “Human Rights in Cinema Award” заснована Радою Європи і вручається на Стамбульському міжнародному кінофестивалі з 2007 року, цією премією відзначають фільми, що найкраще віддзеркалюють цінності, за які виступає Рада Європи: права людини, свободу особи, політичну свободу і верховенство закону. За цю нагороду боролися ще 10 стрічок з усього світу.

Голова журі фестивалю Шірін Нешат зазначила: *“Вибрати найкращий фільм у цій програмі було надзвичайно важко, але ми впевнені, що зробили правильний вибір, бо стрічка-переможець надзвичайним чином передає дивовижний людський дух в умовах війни”.* Голова Держкіно Пилип Іллєнко зазначив: *“Такими картинами ми демонструємо високий художній рівень нашого кінематографа і привертаємо увагу міжнародної спільноти до окупації території та військової агресії проти України”.*

Головні ролі виконали молоді литовські актори Лія Макнавічюте та Мантас Янчаускас, а також зірки світового кіно Ванесса Параді, Анджей Хира та інші. Світова прем’єра картини відбулася у рамках програми “Двотижневик режисерів” 70-го Каннського міжнародного кінофестивалю. Стрічку також було висунуто від Литви претендентом на “Оскар” у номінації “Найкращий фільм іноземною мовою” 2017 року. Навесні цього року “Інший” з’явився в українських кінотеатрах.

На Каннському кінофестивалі — світова прем’єра “Донбасу”

У рамках 71-го Каннського міжнародного кінофестивалю відбулася світова прем’єра фільму Сергія Лозниці “Донбас”. *“Для мене дуже важливо звернути увагу творців та політиків на проблему Донбасу. Наскільки я можу судити, це головна проблема нашого часу. Йдеться не про один регіон, країну або політичну систему, а про людство і цивілізації загалом”,* — прокоментував Сергій Лозниця.

“Донбас” створювався в копродукції України, Німеччини, Нідерландів, Франції та Румунії. Вихід “Донбасу” в український прокат запланований на 2018 рік. У ролях: Тамара Яценко, Людмила Смородіна, Олеся Жураковська, Борис Каморзін, Торстен Мертен, Сергій Руськін, Петро Панчук, Ірина Плесняєва, Жанна Лубгане, Вадим Добувський, Олександр Замураєв, Георгій Делієв, Валеріу Андрюце, Костянтин Ітунін, Валерій Антонюк, Ніна Антонова, Наталя Бузко, Сергій Колесов, Світлана Колесова, Сергій Сміян.

Завершено музичну комедію “Шляхетні волоцюги”

“Це комедія з прекрасним акторським складом, яскравою музикою, динамічним сюжетом, уважним ставленням режисера до дрібних деталей та неперевершеною львівською ґварою”, — прокоментував перегляд Голова Держкіно Пилип Іллєнко. Проект фільму отримав 18 млн 582 тис. грн державного фінансування (50 % від загальної вартості виробництва стрічки). У ролях: Юрій Хвостенко, Ірина Гришак, Іван Шаран, Павло Кружнов, Ксенія Ніколаєва, Олег Примогенов та інші. Прем’єра фільму в Україні запланована на 27 вересня 2018 року.

Кіноподія, на яку чекали: містичний трилер “Брама”

Фільм “Брама” — екранне втілення відомої п’єси Павла Ар’є “На початку і наприкінці часів”, що в постановках різних режисерів із шаленим успіхом пройшла на сценах українських і закордонних театрів. Кінорежисер Володимир Тихий створив фільм, у якому потужно сплелися містика та суворі реалії життя на Чорнобильській зоні відчуження. Неперевершена театральна виконавиця ролі баби Прісі українська актриса Ірма Вітовська і у фільмі зіграла цю роль, перевтілившись і “зістарившись” до невпізнання. Вона розмовляє з русалками, їсть галюциногенні гриби, а колись, за війни, заризала дванадцятьох есесівців. У фільмі також зіграли Віталіна Біблів, Ярослав Федорчук, Дмитро Ярошенко, Дмитро Тубольцев та інші. Прем’єра “Брами” відбудеться 26 липня 2018 року.

Анімація

“Світ Навпаки”

23 квітня у столичному кінотеатрі “Жовтень” відбулася презентація нового короткометражного анімаційного фільму “Світ навпаки” — проекту, створеного за грантом Президента України. Співзасновник та керівник студії Сергій Мельніченко виступив монтажером, а режисером стала дебютантка Ольга Гаврилова. За її словами, ця історія прийшла до неї, коли вона вирішила написати казку і видати її як дитячу ілюстровану книжку. Але так сталося, що ідея знайшла своє перше втілення саме в анімаційному фільмі. Дерева у ньому ростуть корінням угору, замість пташок у небі літають риби, а люди виглядають чудернацько та гротескно — у когось замість капелюха на голові чобіт, книжка або відро. І усі пересуваються догори ногами, задом наперед або верхи на якихось незвичних речах. Головний герой зустрічає прекрасну дівчину, але після невдалого знайомства хлопець замислюється над тим, що у світі з незвичними уявленнями щоб прийти до мети, необхідно йти від неї.

Фестивалі

На кіноринку 8-го Пекінського міжнародного кінофестивалю запрацював Український стенд

Захід організований Державним агентством України з питань кіно спільно з Ukrainian Motion Picture Association. *“Це країна, яка має найбільшу кількість екранів (майже 51 тисяча!) і розвиток кіно в якій так само відбувається шаленими темпами... Саме тому співробітництво України та Китаю у кіногалузі є одним із пріоритетних завдань Держкіно та його приватних партнерів”,* — зазначив перший заступник голови Держкіно Сергій Неретін.

Завершено програму Сьомого KISFF

KISFF пройшов з 25 до 29 квітня, традиційно за підтримки Держкіно. Сьомий KISFF приготував понад 30 програм, серед яких традиційні міжнародна та національна конкурсні програми, а також позаконкурсні тематичні програми — комедії, “Midnight Sexy Shorts”, ретроспектива Джонатана Вінеля та Каролін Погі, “Китай у Фокусі” та багато інших.

“Золота Дзиґа” — свято українського кіно

Церемонія вручення Другої Національної кінопремії “Золота Дзига” відбулася 20 квітня у Києві. У 13 із 17 номінаціях перемогу здобули стрічки, виробництво яких було здійснене за підтримки Держкіно.

Детальніше про нагородження — у ч. 18 “Слова Просвіти”.

КІНООКО

Студентський фестиваль кінотелеоператорів КІНООКО відбувся наприкінці квітня, він є спільним проектом Кафедри кінотелеоператорства Інституту екранних мистецтв Київського національного університету театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого, Національної спілки кінематографістів України, а також члена Європейської Федерації національних асоціацій кінооператорів IMAGO — Гільдії кінооператорів України.

Підготувала
Ольга ЖМУДОВСЬКА

Вісті «Карпатського простору»

* * *

Івано-Франківськ відзначає 356-й день народження. Традиційно до цієї дати у місті відбувається триденний фестиваль “Карпатський простір”. На дійство з’їхалися гості з 18-ти країн світу. Презентують своє мистецтво і традиції. Масштабне дійство фестивалю поділено на кілька локацій, зокрема музика, театр, кухня, архітектура та дитячий простір. Дитяча локація у палаці Потоцьких — рай для малюків. Вони складали велетенську мапу України, бавились із казковими створіннями з соломи та проходили цікаву квест-гру.

Обласна бібліотека для юнацтва підготувала для малечі міста майстер-клас “Книжкові закладки”, який провели Людмила Ковальчук та Оксана Мельничук. Діти вчилися робити закладки з кольорового паперу у вигляді різних звіряток. Було весело та різноманітно. Додатковим бонусом стало фото на згадку з власним витвором кожному з учасників майстер-класу. Сподіваємося, що такі яскраві хвилинки для дітей відкриють світ книги та бібліотеки.

* * *

У рамках ІІІ Міжнародного мистецького фестивалю “Карпатський простір” (Carpathian Space), який відбувся в Івано-Франківську, пройшли національні читання, флешмоб “Ліна Костенко об’єднує”. Поезія лунала на вулицях Франківська та Коломиї, ініціатором літературного флешмобу став Національний театр оперети та його генеральний директор-художній керівник, народний артист України, режисер Богдан Струтинський. За його словами, творчість Ліни Костенко об’єднує українців, а її поезія є унікальним надбанням нашого народу.

Обласна бібліотека для юнацтва долучилася до створення святкового Карпатського простору в рідному місті, бібліотекар Людмила Ковальчук презентувала для мешканців і гостей міста книжкову виставку “Ліна Костенко об’єднує”. Всі зацікавлені могли познайомитись із виданнями творчих збірок поетеси та двома книгами-інтерв’ю “Гармонія крізь тугу дисонансів”, “Є поети для епох” авторства Івана Дзюби та Оксани Пахльовської. Вибрану поезію читали вихованці гуртка художнього читання “Скарбниця слова” під керівництвом Оксани Сливки — Тетяна Чобану, Роксолана Шовкопляс, Христина Гаманюк і Юлія Тучак. Естафету віршованого марафону підхопили учасники міського центру дитячої та юнацької творчості гуртка художнього читання “Промінь” під керівництвом Світлани Галимар — Альона Долганова, Вікторія Танчук, Вікторія Федоряк.

Бібліотекарі роздавали перехожим комплекти листівок із віршованими рядками Ліни Костенко та запрошували взяти участь у національних читаннях біля вільного мікрофона поряд із бібліотекою.

* * *

З ініціативи студентів та викладачів Коломийського навчально-наукового інституту коломийці долучилися до проведення акції “Національні читання. Поезія Ліни Костенко єднає” у рамках Міжнародного мистецького фестивалю “Карпатський простір”. У Коломиї створили 4 локації під відкритим небом: площа Шевченка, Коломийський медичний коледж ім. І. Франка, Коломийський педагогічний коледж і Коломийська гімназія ім. М. Грушевського.

“Тексти Ліни Костенко вражають читача синтезом інтелектуалізму і емоційності. Надзвичайно різноманітний словник поетеси, в якому семантика і стильове навантаження загальних та власних назв дають характерний часовий зріз літературної мови”, — писав С. Єрмоленко в розвідці “Мого народу гілочка тернова”. Життєвий шлях Ліни Костенко — приклад для української нації. Вона ніколи не боялася влади та завжди говорила правду. Зараз вона воліє мовчати, але до нас промовляють її твори. Вірші Ліни Костенко відзначаються багатством віршованих форм і жанровою різноманітністю. Прикметною рисою творчості поетеси є інтелектуалізм, письменниця в кожному слові, реченні, вірші шукає ключі до таємниць буття людини, нації, людства. Ліна Костенко — “це пісня, це душа” українського народу. Її вірші — це дивосвіт любові, яка дарує ніжність і вірність людської душі. “Література, — писала поетеса, — це не змагання, а боротьба. Боротьба не амбіцій, не стрибки в висоту, не біг наввипередки. Це одвічна боротьба добра і зла, справедливості і несправедливості, людського і нелюдського. Хто знає, якби не така нелегка доля, чи змогла б я підняти свою поезію до таких висот”.

Начальник відділу культури Коломийської міської ради Уляна Мандрусяк звернула увагу на афористичність поезії Ліни Костенко. Голова Коломийської міськрайонної організації “Просвіта” ім. Т. Шевченка Василь Глаголюк наголосив на актуальності та неповторності її творів.

В акції взяли участь студенти та викладачі Коломийського навчально-наукового інституту, Коломийського педагогічного коледжу Івано-Франківської обласної ради (організатори — Марія Чехович та Наталія Трефяк), Коломийського медичного коледжу ім. І. Франка (організатори — Роман Куничич та Ольга Кенюх), учні та вчителі Коломийської гімназії ім. М. Грушевського (організатор — Любов Цепла), представники Коломийської міськрайонної організації “Просвіта” (керівник — Василь Глаголюк), учасники народного театру поезії “Орфей” (керівник — Оксана Гаращук), народного драматичного театру ім. В. Симчича (керівник — Ольга Курчій), спілки літераторів “Суцвіття” (керівник — Зеновій Винничук), бібліотекарі Коломийської бібліотеки № 3 для дорослих (Рустам Аманкулов) та учні Ліснослобідської ЗОШ І-ІІІ ст. (вчитель — Ганна Гавриленко).

Генеральний директор-художній керівник Національної оперети, ініціатор проведення Міжнародного мистецького фестивалю “Карпатський простір” Богдан Струтинський подякував коломийцям за підтримку флешмобу “Національні читання. Поезія Ліни Костенко єднає”.

Матеріали підготували
Світлана ШАГАН,
Галина ВОЛОЩУК

СЛОВО Просвіти

ТИЖНЕВИК ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

АНОНС

24 травня о 17.00 Національний музей літератури України спільно з видавництвом “Ярославів Вал” запрошують на презентацію есе-колажу Богдана Гориня “Святослав Гординський на тлі доби. Книга друга” (Київ, 2018).

В есе-колажі (книга друга, 624 с.) на широкому історичному тлі з використанням великої кількості архівних матеріялів, світлин, репродукцій творів образотворчого мистецтва (700 одиниць ілюстративного матеріялу) висвітлено життя й творчість Святослава Гординського після вимушеної еміґрації навесні 1944 р., його перебування у австрійській столиці Відні, у німецьких містах французької та американської зон окупації Фрайбурзі та Мюнхені, участь у заснуванні Української спілки образотворчих мистців (УСОМ), у діяльності МУРу (Мистецького українського руху). Після переїзду 1947 р. мистця до США висвітлено його мистецьку, літературну й організаційну діяльність у Нью-Йорку.

До участі запрошені: *Дмитро ПАВЛИЧКО, Юрій ЩЕРБАК, Микола ЖУЛИНСЬКИЙ, Олександр ФЕДОРУК, Дмитро СТЕПОВИК, Любов ГОЛОТА, Павло ЩИРИЦЯ.*

Ведучий: Михайло СЛАБОШПИЦЬКИЙ

Адреса: *Національний музей літератури України, вул. Хмельницького, 11 (метро — Театральна) — Вхід вільний. Від Богдана Гориня*

Засновник:
Всеукраїнське товариство “Просвіта” імені Тараса Шевченка
Реєстраційне свідоцтво КВ № 4066 від 02.03.2000 р.

Шеф-редактор
Павло МОВЧАН

Головний редактор
Любов ГОЛОТА

Редколегія
Любов ГОЛОТА (голова),
Ярема ГОЯН,
Павло МОВЧАН,
Олександр ПОНОМАРІВ,
Іван ЮЩУК

Заступник головного редактора з виробничих питань
Наталія СКРИННИК
278-01-30 (тел/факс)

Відповідальний секретар
Ірина ШЕВЧУК

Відділ просвітянської роботи
Ольга ЖМУДОВСЬКА

Відділ культури
Едуард ОВЧАРЕНКО

Відділ коректури
Тетяна ЩЕРБАК
Ірина СТЕЛЬМАХ

Комп’ютерна верстка
Ірина ШЕВЧУК
Володимир ЖИГУН

Інтернет-редактор
279-39-55

Черговий редактор
Едуард ОВЧАРЕНКО

Бухгалтерія
279-41-46

Адреса редакції:
вул. Хрещатик, 10-Б, м. Київ, 01001

E-mail: slovo_prosvity@ukr.net
http://slovoprosvity.org
http://prosvitanews.org.ua

Надруковано в ТОВ “Інтерекспресдрук”, вул. Сім’ї Сосніних, 3.

Загальний наклад у травні — 16 500

Листування з читачами — тільки на сторінках газети.

Відповідальність за достовірність інформації несуть автори.
Редакція залишає за собою право редагування та скорочення текстів.
Редакція не завжди поділяє погляди своїх авторів.
При використанні наших публікацій посилання на “Слово Просвіти” обов’язкове.
Індекс газети
“Слово Просвіти” — 30617